

*Kut'ül Amare Zaferinde Alman Faktörü: Birinci Dünya Savaşı'ndaki Türk-Alman İttifakının Irak Cephesi'ndeki Yansımaları**

Kadir KON

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü
E-Mail: kadirkon@gmail.com

Geliş Tarihi: 24.12.2018 Kabul Tarihi: 12.02.2019

ÖZ

KON, Kadir, **Kut'ül Amare Zaferinde Alman Faktörü: Birinci Dünya Savaşı'ndaki Türk-Alman İttifakının Irak Cephesi'ndeki Yansımaları**, CTAD, Yıl 15, Sayı 29 (Bahar 2019), s. 87-122.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'ne karşı, Çanakkale'den sonraki, en önemli askerî başarısını Kut'ül Amare'de Bağdat merkezli VI. Ordu elde etmiştir. Hindistan'dan gelen İngiliz-Hint Poana Tümeni'nin 3 Kasım 1914'te Şattularab su yoluna girmesiyle başlayan Irak'taki İngiliz işgalleri bir yıl zarfında Bağdat yakınlarındaki Selman-ı Pak'a (Ktesiphon) kadar ulaşmıştı. Osmanlı ordusunun Selman-ı Pak'taki direnci General Townshend komutasındaki İngiliz kuvvetlerini durdurunca İngilizler daha güneydeki Kut'ül Amare'ye çekildiler. Osmanlı kuvvetlerince sürdürülen altı aylık bir kuşatma sonunda 13.300 kişilik İngiliz kuvvetleriyle birlikte şehir teslim alındığında VI. Ordu'nun Irak birliklerinin başında Halil (Kut) Paşa bulunuyordu. VI. Ordu'nun ilk komutanı Colmar Freiherr von der Goltz'un Bağdat'ta tifüsten ölmesinin üzerindense henüz bir hafta geçmişti. Türk-Alman ittifakının Irak ve İran'daki operasyonlarından sorumlu VI. Ordu Komutanlığı sıkı bir Türk-Alman işbirliğini gerektiriyordu. Ancak, başta Goltz Paşa olmak üzere, subay kadrolarındaki Almanlarla Türkler arasındaki ilişkiler her zaman uyum içinde sürdürülemedi. Bu makale Kut'ül Amare'de Türklerin kazandıkları zaferde, genelde Almanların özelde de Goltz Paşa'nın

* Bu makale "Almanların Gözüyle Kütulamâre Savaşı" başlığıyla 10 Mayıs 2016 tarihinde İstanbul'da düzenlenen *T.C. Cumhurbaşkanlığı Himayelerinde 100. Yılında Uluslararası Kütulamâre Zaferi Sempozyumu*'nda sunulan tebliğin genişletilmiş halidir.

oynadıkları rolü farklı yönleriyle ortaya koyup değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Almanya, Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Birinci Dünya Savaşı, Colmar Freiherr von der Goltz, Irak, Kut'ül Amare

ABSTRACT

KON, Kadir, **The German Factor in Kut Al-Amara Victory: Reflections of the Turkish-German Alliance in the First World War on the Iraqi Front**, CTAD, Year 15, Issue 29 (Spring 2019), pp. 87-122.

The most important military success of the Ottoman Empire against the Entente Powers in the First World War, after Gallipoli War, was won in Kut al-Amara by the Baghdad-based Sixth Army. The British-Indian Poana Division from India had started to occupy the Shatt al-Arab waterway on November 3, 1914 and the British occupations in Iraq had reached Selman-i Pak (Ctesiphon), near Baghdad, within a year. When the resistance of the Ottoman army in Selman-i Pak stopped the British forces under the command of General Townshend, the British forces had to retreat further south to the Kut al-Amara. The city was taken back by the Ottoman forces after a six-month siege and consequently 13.300 British soldiers surrendered. The head of the Iraqi troops of the 6th Army that besieged and captured Kut Al-Amara back was Halil (Kut) Pasha. The first commander of the Sixth Army, Colmar Freiherr von der Goltz, died of typhus in Bagdad just a week before the fall of Kut al-Amara. The Sixth Army Command, responsible for the operations of the Turkish-German alliance in Iraq and Iran, required a close Turkish-German cooperation. However, relations between Turkish and German officers, especially Goltz Pasha, had not always been in harmony as planned for. This article attempts to analyse, review and reveal the role that the Germans in general and Goltz Pasha in particular played in the victory of Turks in Kut al-Amara.

Keywords: Germany, Ottoman Empire, Britain, First World War, Colmar Freiherr von der Goltz, Iraq, Kut al-Amara

Giriş

2 Ağustos 1914'te imzalanan gizli Osmanlı-Alman İttifakı çerçevesinde Osmanlı devleti 29 Ekim 1914 tarihi itibarıyla Karadeniz'deki Rus donanmasına karşı giriştiği saldırıyla Birinci Dünya Savaşı'nda alenen yerini almış ve belli başlı cephelerde İtilaf Devletleri'ne karşı savaşa girişmişti. Kafkasya ve Kanal Cepheleri Osmanlı devletinin taarruz cepheleri şeklinde öne çıkarken Çanakkale ve Irak Cepheleri ise müdafaa cepheleri olarak 1914 yılı sonu ve 1915 yılı ilk yarısından itibaren tebarüz etmiştir.

Üzerinden yüz yıl geçmesine ve konu hakkında yüzlerce çalışma yapılmasına rağmen Birinci Dünya Savaşı'ndaki Osmanlı-Alman İttifakı'nın mahiyetinin hala tam manasıyla ortaya konulabildiğini iddia etmek mümkün değildir. Özellikle savaşın genel stratejisi içerisinde Osmanlı devletinin üstlendiği sorumlulukların değerlendirilmesi hususunda Türk tarihçiliğinin genel yaklaşımı çoğu zaman

gerçeklikten uzak kalmıştır. Öyle ki Osmanlı ordusunun birçok cephede savaşlara girmesi genellikle ya Enver Paşa'nın "maceracılığıyla" ya da onun "Alman hayranlığıyla" açıklanmıştır. Aynı şekilde Enver'in ülkesini ve insanlarını "Almanların emellerine alet/kurban ettiği" bir genel hüküm olarak zikredile gelmiştir. Oysa genel savaş stratejisi içinde zayıf Osmanlı devleti ve ordusundan beklenen zaten cephelerde zaferden zafere koşması değil, *Umumi Harb*'de esas belirleyici olan Batı Cephesi'nde mücadele eden Almanya'nın işini kolaylaştırmaktı. Daha doğrusu Osmanlı sınırlarında açılacak yeni cephelerle Almanya'nın yükünü hafifletmekti. Kaldı ki Almanya'nın kaybedeceği bir savaşı Osmanlı devletinin tek başına kazanması normal şartlarda zaten mümkün değildi. Dolayısıyla son zamanlarda bir istihza konusu olan "biz, Almanya kaybettiği için savaşı kaybettik" sözü/kanaati doğrudur diyebiliriz. Fakat kazansaydı da "Almanya kazandığı için kazanmış" olacaktı. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun son *Büyük Harb*'de, ki Rusya bile bu kadarını gösterememiştir, sergilediği fevkalade büyük direncin ve mücadelenin göz ardı edilmesi anlamına da gelmez. Osmanlı devleti kuşkusuz tarihe "büyük güçler liginde" veda etmiş bir devlettir.

Birinci Dünya Savaşı sonrası konjonktüründe araya giren "Milli Mücadele" ve 1923 sonrasında yeni rejimin hem Osmanlı geçmişine hem de İttihat ve Terakki idaresine ve liderlerine olan yaklaşımı Türk tarihçilerinin Dünya Savaşı'na bakışını da ister istemez şekillendirmiştir. Bu şekillenmede müttefikimiz olan Almanların rolü genel manada ya olumsuzlanmış ya da tamamen yok sayılmıştır. Bunun en tipik örneği Çanakkale Cephesi komutanı Liman von Sanders'in isminin, o sırada albay/miralay rütbesindeki Mustafa Kemal'in gölgesinde kalmış olmasıdır.

Öte yandan son birkaç yıla kadar Kut'ül Amare zaferinden, hatta Irak Cephesi'nden, akademisyenlerin önemli bir kısmı da dâhil, popüler seviyede neredeyse hiç kimsenin haberi yoktu.¹ Haliyle zaferden/savaştan haberdar olmayınca bu hadisede görev alan müttefikimiz Almanların katkıları hakkında da malumatımızın mahdut olması tabiiydi. Konu hakkında Türkçe literatürde bugüne kadar, bir makale dışında, neredeyse hiçbir çalışma yapılmamıştır denilse

¹ Kut'ül Amare savaşı ve zaferine dair hatıralarla ilgili ufuk açıcı ve bilgilendirici bir değerlendirme için bkz. Ahmet Özcan, "Unutulan Cephede Unutulmayan Hatıralar: Irak ve Kut'ül-Amare Hatıraları Üzerine Bir Deneme", *Türkiye Günlüğü* dergisi Güz 2018, sayı 136 içinde, s. 188-201. Ayrıca bkz. Ahmet Özcan, Kut'ül Amare Zaferini Tarihe Yazmak: 'Kut'ül Amare Hakkında Yazılmış Türkçe Metinler Üzerine Bir Deneme', *Kut'ül Amare. Olaylar, Hatıralar, Raporlar*, hazırlayanlar: Mehmet Yaşar Ertaş, Hacer Kılıçaslan, içinde, Kronik yayınları, İstanbul 2017, s. 161-172.

yeridir.² Bu husustaki eksikliğin giderilmesine katkı sağlaması ümidiyle yapılan bu çalışma ile aşağıdaki sorulara cevaplar bulunmaya çalışılacak ve buna bağlı meseleler ele alınacaktır:

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı devletinin elde ettiği en önemli askeri başarılarından Kut'ül Amare zaferinde Almanların etkisi/katkısı var mıdır? Varsa bu ne derecededir?

Feldmareşal Colmar Freiherr von der Goltz'un (1843-1916) VI. Ordu Komutanı olarak Bağdat'a atanmasının arkasında hangi saikler vardı? Von der Goltz'un Kut'ül Amare zaferindeki katkısı neydi? Nureddin Bey ve Halil Bey gibi Osmanlı komutanlarıyla Goltz Paşa'nın münasebetleri nasıl bir seyir takip etti?

Yukarıda sıralanan sorulara bulunacak cevaplar yanında; Almanlar tarafından Irak Cephesi'nin Birinci Dünya Savaşı stratejisi içinde oturduğu yerin genel bir değerlendirmesi, 1915 Aralık ayından 1916 Mayıs ayı başına kadarki süreyi kapsayacak şekilde, yapılacaktır. Öte yandan savaş içinde Türk-Alman askeri işbirliğinin boyutları, zorlukları ve her iki tarafın subayları arasındaki ilişkilere bunların ne şekilde yansıdığı? hususları da çalışma kapsamında ele alınacaktır.

Bu makalede bugüne kadar Türk tarihçilerince pek az değerlendirilmiş Almanca literatür ve hatıratların kullanılmasına azami gayret sarf edilmiş olup, sorulan sorulara bu çerçevede cevaplar bulunması hedeflenmiştir.

Goltz Paşa'nın VI. Ordu Komutanlığı'na Atanmasına Kadar Irak Cephesi

Irak Cephesinin oluşması İngilizlerin İran'daki petrol tesislerini korumak amacıyla 1914 yılı Kasım ayı başında Şattularab su yolunun ağzına, 16 Ekim 1914'te Hindistan'dan yola çıkan, 6. İngiliz-Hint Poana Tümeni'ne bağlı askerleri çıkartmalarıyla başlamıştır. Söz konusu birlikler 3 Kasım'daki çıkartmadan üç gün sonra Fav yarımadasını (Fort Fao) işgal ettiklerinde karşılaştıkları zayıf direniş üzerine Kuzeye yöneldiler. Nitekim General Arthur Barret komutasındaki İngiliz-Hint birlikleri 22 Kasım'da Basra'yı ele geçirmeyi başardılar. Güney İran'daki petrol alanlarını ve tesislerini korumak için Şattularab'a çıkan İngiliz kuvvetleri zayıf Osmanlı direnişinden istifade ederek Osmanlı toprakları içindeki ilerleyişlerini Basra'nın daha da Kuzeyine doğru sürdürerek 9 Aralık 1914'te stratejik öneme sahip Kurna'yı işgalleriyle sürdürdüler. Kurna'nın önemi ise Fırat ve Dicle nehirlerinin birleşip İran Körfezi'ne akan Şattularab su yolunun başladığı yer olmasından kaynaklanıyordu.

² Bu durumun bir istisnası olarak bkz. Necmettin Alkan, "Almanların Gözünde Kütü'l Amâre Savaşı ve Zaferi", *Kütü'l Amâre. Olaylar, Hatıralar, Raporlar*, hazırlayanlar: Mehmet Yaşar Ertaş, Hacer Kılıçaslan, içinde, Kronik yayınları, İstanbul 2017, s. 93-123 (3. Baskı).

İngilizlerin bu beklenmedik ilerleyişleri Osmanlı askeri idaresinin Irak cephesine daha ciddi yaklaşmasına sebebiyet vermiş ve bölgeye takviye kuvvetler gönderilmiştir. 1914 yılı Ağustos ayı başında ilan edilen seferberliğe kadar Bağdat merkezli IV. Ordu Müfettişliği 12. ve 13. Kolordulardan müteşekkil idi. Bunlardan 12. Kolordu Musul'daki 35. ve Kerkük'teki 37. Tümenlerden; Bağdat'taki 13. Kolordu ise Bağdat merkezindeki 37. ve Basra'daki 38. Tümenlerden oluşuyordu. Seferberlik ilanı ile IV. Ordu müfettişliğinin yapısında değişikliğe gidilmiş ve böylece 12. Kolordu Suriye'de konumlanan IV. Orduya, 13. Kolordu da III. Orduya dâhil edilmiştir. Bu arada her ihtimale karşı Basra Körfezi yoluyla vuku bulacak bir İngiliz saldırısına karşı Basra'daki 38. Tümenin yerinde kalması emredilmişti. Son vaziyete göre daha önce IV. Ordu Müfettişi olan Cavit Paşa 26 Ağustos 1914'te Irak ve Havalisi Genel Komutanı yapılmıştı.³

Kurna'nın 9 Aralık'ta İngilizlerin eline geçmesinden sonra Cavit Paşa, 38. Tümen komutanlığına Teşkilat-ı Mahsusa'nın başında bulunan Yarbay Süleyman Askeri Bey'in getirilmesini istedi. Bunun üzerine Kafkasya için özel harekâtlarda bulunmak maksadıyla oluşturulan "Osmanlı Taburu" da beraberinde olduğu halde Bağdat'a gelen Süleyman Askeri Bey 20 Aralık 1914'te Cavit Paşa'nın yerine Irak ve Havalisi Genel Komutanlığına tayin edildi. Süleyman Askeri Bey mevcut birliklere ilaveten yerel aşiretlerden oluşturduğu birliklerle İngilizlere karşı harekete geçmişse de bunda başarılı olamadı. Ardından Nisan 1915'te yapılan Şuayyibe Muharebelerinin de başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Askeri Bey kendi hayatına son verdi. Süleyman Askeri'nin yerine ise Albay Nureddin Bey Irak ve Havalisi Genel Komutanlığı'na tayin edildi.⁴

Bu arada Irak Cephesindeki gelişmeler Almanların da dikkatini çekiyor ve bölgedeki gelişmelerden Berlin haberdar ediliyordu. Nitekim Colmar Freiherr von der Goltz (ilk başta) askeri danışman olarak görevlendirildiği İstanbul'a Aralık 1914'te gelmiş ve Türkiye'deki durumla ilgili gözlemlerini Alman Umumi Karargâhı ile paylaşmaya başlamıştı.⁵ Bu anlamda Ocak 1915'te Irak

³ Orhan Avcı, *Irak'ta Türk Ordusu (1914-1918)*, Vadi yayınları, Ankara 2004, s. 27.

⁴ Avcı, *age.*, s. 28, 29.

⁵ Colmar Freiherr von der Goltz'un (1843-1916) Türk askeri tarihindeki yeri Birinci Dünya Savaşı'ndan çok daha öncesine, yani yetişen yeni nesil Osmanlı subaylarının eğitim sistemine yaptığı katkıya dayanır. 1883-1895 yılları arasında askeri uzman olarak bulunduğu Osmanlı devletinden Almanya'ya dönen Goltz'un askerlik görevi 1913'teki emekliliği ile son bulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte önce Almanya'nın işgal ettiği Belçika'nın genel valiliğine atanan Goltz, ardından 1914 yılı Aralık ayı itibarıyla İstanbul'a görevlendirildi. Goltz'un İstanbul'a gelişindeki amaç Alman makamlarınca ilk olarak Liman von Sanders'in yerine 1. Ordu komutanlığı görevine getirilmesiydi. Fakat Enver Paşa'nın karşı çıkmasıyla bu görevlendirme gerçekleşmemiştir. Emekliliğinin hemen sonrasında çıkan Dünya Savaşı gibi önemli bir askeri hadisede kendisine aktif bir askeri vazife verilememesinden duyduğu derin bir hayal kırıklığı

bölgesindeki durumun düzeldiği kanaati ağırlık kazanmıştı. Hatta Basra'nın İngilizlerden alınması ve böylece Bağdat Demiryolu'nun ulaşacağı son noktanın ele geçirilmesinin stratejik açıdan önemine vurgu yapılıyordu.⁶ İstanbul'daki Alman elçisi Wangenheim'in 12 Şubat 1915 tarihli telgrafına göre ise "İngilizlerin Basra'dan atılması Mısır'a düzenlenecek bir askeri harekâttan çok daha önemli ve de Almanya'nın doğrudan menfaatine" idi.⁷ Osmanlı devletinin Basra'yı almak için girişeceği bir askeri harekât Alman Umumî Karargâhı tarafından da destekleniyordu. Fakat bunun için bölgeye Alman askerlerinin gönderilmesine yönelik çağrılar Berlin'den olumlu karşılık bulamamıştı. Ancak destek çağrıları yine de tamamen karşılıksız bırakılmadı. Nitekim Almanlar, başka bir görevle savaşın başında bölgeye gönderilmiş olan, Yüzbaşı Fritz Klein idaresindeki 16 kişilik bir ön operasyon ekibini Irak'ta İngiliz ilerleyişini durdurmakla görevli Osmanlı kuvvetlerine destek olması amacıyla Bağdat'ta görevlendirme kararı aldılar. Klein ve ekibinin asıl görevi Irak'tan İran tarafına geçmek ve İran'ın Güneybatısındaki Karun bölgesinde çıkartılan petrolün Abadan'daki İngiliz petrol tesislerine (Anglo-Persian Oil Company) ulaşmasını önlemektir. Uzun uğraşlar sonunda Klein'in kendisi bizzat katılmaya da Yüzbaşı Lührs idaresindeki Muhammed Fazıl Paşa'nın Araplardan oluşan ekibi Mart-Temmuz 1915'te petrol boru hattını havaya uçurmayı başarmıştı. İngilizler bu sabotaj yüzünden aylarca tesislere petrol akışını sağlayamadılar.⁸

yaşayan Goltz, İstanbul'da Osmanlı sultanının askeri danışmanlığı görevine ilişkin teklifi kabul ederek bir nebze olsun bu hayal kırıklığını gidermeye çalışmıştır. Goltz, bu görev için 12 Aralık 1914'te İstanbul'a gelmiştir. 6 Şubat 1915 tarihinden itibaren Goltz, sadece Sultan'ın askeri danışmanı değil aynı zamanda Osmanlı Orduları Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın da danışmanı yapılmıştır. Goltz'un pasif danışmanlık görevinden aktif göreve atanması ise Nisan 1915 ortası gibi gerçekleşmiştir. Enver Paşa tarafından İstanbul'daki 1. Ordunun komutanlığına atanan Goltz'un başında bulunduğu I. Ordu'nun görevi öncelikle başkenti korumak ve Karadeniz sahillerinden Osmanlı devletine girişilecek herhangi bir saldırıya karşı koymaktır. Bkz. Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz, *Denkwürdigkeiten*, bearbeitet und herausgegeben von Friedrich Freiherr von der Goltz/ Oberst a. D. und Wolfgang Foerster/ Oberarchivrat am Reichsarchiv Oberstleutnant a. D., Berlin 1929, s. 377-381 ve 405. Von der Goltz'un Osmanlı Ordusu'ndaki faaliyetleri Almanya ile Osmanlı devleti arasındaki silah ticaretindeki rolü hakkında detaylı bir çalışma için bkz. Naci Yorulmaz, *Büyük Savaşın Kara Kutusu. II. Abdülhamid'den I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Silah Pazarının Perde Arkası*, çeviren: Yusuf Selman İnanç, Kronik yayınları, İstanbul 2018, s. 128-150. Goltz Paşa'nın Osmanlı devletindeki faaliyetleri için ayrıca bkz. Fatih Yeşil, "Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar", *Osmanlı Askeri Tarihi. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918* içinde, editör: Gültekin Yıldız, Timaş yayınları, İstanbul 2017, s. 131-139.

⁶ Carl Alexander Kretzlow, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz Pascha*, Paderborn 2012, s. 502.

⁷ Carl Mühlmann, *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg*, Leipzig 1940, s. 68.

⁸ Irak'taki durumun aciliyeti üzerine Osmanlı Ordusunun Irak'taki faaliyetlerine destek veren Klein, Süleyman Askeri komutasındaki Irak ordusunda "Menzil Müfettişliği" görevine getirilmiş ve İngilizlere karşı Basra'yı almak için savaşan ordunun iaişe ve destek hizmetlerini planlamak

İngilizleri Güneye püskürtmek ve Kurna ile Basra'yı geri almak için Süleyman Askeri komutasındaki Osmanlı birliklerinin Nisan 1915'te Şuayyibe'de giriştikleri taarruz büyük kayıplar ve başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Öyle ki 38. Tümenden geriye neredeyse hiçbir şey kalmamıştı. Bu gelişme üzerine Goltz'un Ocak ayındaki iyimser görüşleri Mayıs ayında yerini endişeye bırakmıştı. Durumla ilgili Berlin'e bildirdiği görüşlerinde Süleyman Askeri Bey'in başarısızlığındaki asıl etkenin Arap yardımcı kuvvetlerinin etkisizliği olduğuna vurgu yapıyordu.⁹

Bu arada Yüzbaşı Klein'ın 1915 yılı Temmuz sonu gibi Berlin'e gönderdiği bir raporda bölgedeki durumu son derece menfi şekilde yorumladığı görülüyordu: *"Türkler Mezopotamya'da her şeyi mahvettiler ve kaybettiler. Onlar artık kendi ülkelerinin bile hâkimi değildiler."* Klein'ın bildirdiğine göre, Süleyman Askeri'nin yerine tayin edilen Nureddin Bey'le orada bulunan Almanlar arasındaki ilişkiler o kadar kötüleşmişti ki Mezopotamya'da Alman üniformasıyla dolaşmak artık tehlikeli bir hal almıştı. Devamlı yenilmelerine rağmen onları (Türkleri) *"aptalca fetih arzularından"* alıkoymak mümkün değildi, diyen Klein'a göre, İngilizler Necef ve Kerbela'yı alırlarsa İran'ın savaş ilanı ve bununla beraber İran ve Irak'taki Şii aşiretlerin Bağdat'ı almak üzere harekete geçmeleri beklenebilirdi. Bu durumda ise Türklerin Irak'taki bütün varlığı sona erer ve Almanya'nın büyük çıkarları kaybolurdu.¹⁰

Nureddin Bey komutasındaki Osmanlı birlikleri de İngilizler karşısında tutunamayarak yaz boyunca Kuzeye doğru, Bağdat istikametinde, çekilmeye devam ettiler. Nitekim 29 Eylül 1915'te Kut'ül Amare de İngiliz kuvvetlerince birkaç yüz adamla alınmış ve Osmanlı birlikleri Bağdat'a 50 Km mesafedeki Selman-ı Pak'a (Ktesiphon) kadar gerileyerek, burada bir savunma hattı oluşturmak durumunda kalmışlardı.

Dicle kenarındaki Kut'ül Amare İngilizlere geçtikten sonra burası General Nixon tarafından Irak içinde gerçekleştirilecek askeri operasyonlar için bir ikmal ve dayanak merkezi olarak belirlenmişti.¹¹ Bu yüzden İngilizler Bağdat'ı almaya kalkışmadan önce Dicle'nin çevrelediği yarımada şeklindeki bu alanın etrafını yöresel malzemelerle iyice tahkim etmişler, buna ilaveten Dicle kıyıları (Batı, Doğu ve Güney) boyunca da yerleştikleri yerin etrafını dört katlı dikenli tellerle

üzere Bağdat merkezli çalışmıştı. Fritz Klein'ın Irak ve İran'daki ihtilalci faaliyetleri ve Osmanlı Ordusundaki görevleri hakkında bkz. Weit Veltzke, "Die Orientexpedition Klein im Spannungsfeld der Mächte", *Playing Lawrence on the Other Side. Die Expedition Klein und das deutsch-osmanische Bündnis im Ersten Weltkrieg* içinde, Herausgegeben von Veit Veltzke, Berlin 2014, s. 190-215. Ayrıca bkz. Hans Werner Neulen, *Adler und Halbmond. Das deutsch-türkische Bündnis 1914-1918*, München 1991, s. 201, 202.

⁹ Krethlow, *age.*, s. 502.

¹⁰ Krethlow, *age.*, s. 503.

¹¹ Krethlow, *age.*, s. 504

çevirmeyi ihmal etmemişlerdi. Yine piyade destek noktaları ve gözetleme yerleri oluşturulmuş ve bu yerler siperlerle bağlantılı hale getirilmişti.¹²

Bu arada III. Ordu'da görevli Halil Bey Bağdat'ı savunmak amacıyla emrindeki birliklerle (51. ve 52. Tümenler) Erzurum'daki Kafkas Cephesinden Irak'a hareket etmesi emrini alır almaz Selman-ı Pak'ta İngilizlere karşı savunma savaşı hazırlıkları yapan Nureddin Bey'e yardıma yetişmek üzere yola çıkmıştır.¹³ Kafkas cephesinden birliklerin Bağdat'a gönderilmesinde, 1915 yılı Ekim ayı başlarında VI. Ordu komutanlığına atanan Mareşal von der Goltz'un talepleri belirleyici olmuştu. Goltz VI. Ordu Komutanlığına atanır atanmaz, daha İstanbul'da iken bölgedeki gelişmelerle yakından ilgilenmeye başlamış ve Bağdat'ın savunulması için Selman-ı Pak'a mümkün olduğunca kuvvet gönderilmesini Enver Paşa'dan talep etmişti. Nitekim Kasım ayı sonunda Irak'taki Osmanlı birliklerinin toplam sayısı 28.000'i bulmuştu.¹⁴

Nihayet 22 Kasım 1915'te General Townshend komutasında saldırıya geçen İngilizler Nureddin Bey komutasındaki Osmanlı ordusu tarafından durdurulmuştur. Böylece 25 Kasım 1915'te İngiliz kuvvetlerinin Selman-ı Pak'tan çekilmeleriyle Bağdat geçici süreliğine de olsa İngiliz askerlerince işgal edilmekten kurtarılıyordu.

General Townshend ise, daha önceden iyice tahkim edilmiş olan Kut'ül Amare'ye çekilmiştir. Bir Alman tarihçinin tabiriyle, bir fare deliğini andıran bu şehre İngilizler bilinçli olarak girmişlerdi.¹⁵ Çünkü Townshend, yardım kuvvetleri yetişinceye kadar burada tutunabileceğini bildiği gibi, Türk Ordusunun daha Güneye inip Basra'yı tehdit etmesinin ancak Kut'ta direnmesiyle engelleneceği hesabını yapıyordu.¹⁶

Goltz'un VI. Ordu Komutanı Olarak Atanması ve Bağdat'a Gidişi

Yukarıda da belirtildiği üzere Colmarr Freiherr von der Goltz'un VI. Ordu Komutanı olarak atanması 1915 yılı Ekim ayı başında gerçekleşmişti. 72 yaşındaki Goltz'un bu göreve atanması sadece Bağdat gibi önemli bir şehrin İngilizlerin eline geçme tehlikesiyle karşı karşıya kalınmasıyla, yani Irak'taki nazik durumla ilgili değildi. Bu atamayla hedeflenen iki husus daha söz konusuydu. Bunlardan birincisi: Cihad-ı Ekber ilanıyla birlikte başlamış

¹² Major Otto Welsch, "Die Entsatzversuche und der Fall von Kut el Amara", *Der Asienkämpfer* içinde, Nr. 11, 10. Jahrgang, 1. November 1928.

¹³ Neulen, *age.*, s. 215, 216.

¹⁴ Krethlow, *age.*, s. 504.

¹⁵ Welsch, *agm.*

¹⁶ Kut'un Osmanlı askerleri tarafından teslim alınmasından sonra ele geçen 1916 yılı Ocak ayı başlarına ait bir günlük emir (Tagesbefehl) belgesinden General Townshend'in tam da bu hesapla Kut'a kapanıp Türk Ordusunun önünde durduğu anlaşılıyordu. Bkz. Hans von Kiesling, *Mit Feldmarschall von der Goltz Pascha in Mesopotamien und Persien*, Leipzig 1922, s. 101-103.

çalışmalar kapsamında İslâm dünyasının sömürgeci İtilaf Devletleri'ne karşı İttifak Devletleri lehine ayaklandırılması konusuydu.¹⁷ Bu bağlamda özellikle İran içinde yapılacak faaliyetler Almanların en çok önem verdikleri hususlardan birini oluşturuyordu. Zira İran'ın İttifak Devletleri lehine kazanılmasıyla birlikte sadece İran üzerindeki Rus ve İngiliz nüfuzu kırılmakla kalmayacak, aynı zamanda İttifak'a dâhil edilmiş bir İran'dan hareketle Afganistan'a ve oradan da Hindistan'a, yani İngilizlerin en hassas noktasına dokunulabilecekti. Bu bağlamda ilk etapta İran yönetiminin ve halkının kazanılması geniş çaplı "işyanlar çıkartılması stratejisi"nin ilk aşamasını oluşturuyordu.¹⁸ Fakat İngilizlerin Irak'a yönelik, Bağdat'ı tehdit eden harekâtı bu planların önündeki en yakın tehdit konumuna gelmişti.

Goltz'dan beklenen ikinci katkı ise, yukarıda Alman görevli Klein'ın Berlin'e gönderdiği raporda da ifade edilen, bölgeye gönderilen Türk ve Alman görevlilerin bir türlü gerçekleştiremediği işbirliğinin sağlanması amacına yönelikti. Her iki ülke görevlilerinin müttefiklik işbirliğini gerçekleştirememiş olmaları İran ve daha ötedeki Afganistan ve Hindistan planlarının uygulanmasında ciddi problemler oluşturuyordu.

Enver Paşa'nın 5 Ekim 1915 tarihli telgrafında Von der Goltz'a VI. Ordu Komutanlığı teklifini yaparken belirttiği hususlar da tam bu noktalara işaret ediyordu:

"Ekselanslarının bildiği üzere İran'daki siyasi ve askeri teşebbüslerimize olağanüstü önem veriyoruz. Orada bulunan Osmanlı ve Alman görevliler bu hedefler için şimdiye kadar birlik içinde çalışmadıklarından bu faaliyetlerden fayda yerine sadece zarar meydana gelmiştir. Meseleyi biz bakanlar kurulumuzda da konuştuk ve siz ekselanslarını Osmanlı ve Alman hükümetlerinin tam yetkisiyle olağanüstü yetkili olarak görevlendirmeyi hedefliyoruz. Söz konusu durumda Alman ve Osmanlı askeri ve sivil memurları ile oradaki Türk birlikleri siz ekselanslarının emrinde olacaktır. Böylece her iki devletin askeri ve siyasi faaliyetleri bir elde toplanacağı gibi aynı zamanda Hindistan'a karşı girilecek müstakil bir savaşın altyapısını siz ekselansları hazırlayacaklardır. Lütfen, siz ekselansları, merkez karargâhınızı nasıl oluşturacağınızı ve kimleri almak istediğinizi bana bildiriniz."¹⁹

Bu telgrafı aldıktan sonra bir müddet düşünen Goltz, sonunda görevi kabul etti. Bu arada Lossow ile Osmanlı Başkumandanlığı, Goltz'un salâhiyetlerini belirlemek üzere ayrıntılı bir çalışma yaptılar. Buna göre Goltz, Van Gölü'nün

¹⁷ Bu konudaki Türk-Alman işbirliğini ortaya koyan bir çalışma için bkz. Kadir Kon, *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi*, Küre yayınları, İstanbul 2013.

¹⁸ Birinci Dünya Savaşı'nda İran'daki mücadeleye ilişkin bir çalışma için bkz. Atabaki, Touraj (editör), *İran ve I. Dünya Savaşı. Büyük Güçlerin Savaş Alanı*, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul 2010.

¹⁹ Colmar Freiherr von der Goltz, *age.*, s. 416, 417.

güney kıyılarında İran Körfezine kadar uzanan Osmanlı-İran sınır bölgesinden sorumlu olacaktı. Yine İngiltere ve Rusya'ya karşı girişilecek saldırıların hazırlığını yapacak, ayrıca İran'daki Türk-Alman politikasına o karar verecekti. Bu hazırlıklar bağlamında Almanya ve Türkiye'nin İtilaf Devletleri'ne karşı kullanılmak üzere İran'a göndereceği bütün finans kaynakları, silah ve mühimmat öncelikle Goltz'a gidecek ve bu kaynakların ve malzemelerin ne şekilde kullanılacağına yine kendisi karar verecekti. Bütün bu yetkilere ilaveten Almanya'nın ve Osmanlı devletinin İran'da bulunan bütün elçileri, askeri ataşeleri ve konsolosları personelleriyle birlikte Goltz'un emrinde olacağı gibi Afganistan'a gönderilmiş operasyonel keşif subayları da kendisine bağlı çalışacaklardı. Bu arada Mezopotamya'daki ve İran'daki mevcut ve gelecek askeri birliklerle bilimum kuvvetler Goltz'un emrinde olacaktı. Diplomatlar konusunda ise Alman Dışişleri'nin bazı itirazları oldu ve sonunda "yaptıkları her faaliyetten ve Berlin'le İstanbul'a gönderdikleri her rapordan Goltz'u da haberdar etmeleri" şartıyla diplomatların Goltz'a bağlanmasından vazgeçildi.²⁰

Nihayet 16 Kasım 1915'te Goltz ve VI. Ordu'nun karargâhını oluşturan ekibin önemli bir kısmı Haydarpaşa'dan trenle hareket ettiler. Almanya'nın Türkiye elçisi Wangenheim'in da hazır bulunduğu bir törenle yola çıkan Goltz'a refakat edenler arasında iki kurmay başkanı (sonradan İran'daki birliklerden sorumlu olacak Albay Eberhard Bopp ve Albay Kazım (Karabekir) Bey, Goltz'un emir subayı Binbaşı Restorff, Yüzbaşı İsmail Hakkı, Almanya'nın İran başkonsolosu Dr. Vassel ve Osmanlı devletinin Tahran elçiliği müşaviri Mukbil Bey bulunuyordu. Bu ekibe 17 Kasım'da yola çıkacak Binbaşı Hans von Kiesling ve diğer personel de eklenecekti. Merkez karargâh ekibinin tamamı Halep'te buluşacak ve oradan da Bağdat'a hareket edeceklerdi.²¹ 19 Kasım'da Halep'e varan Goltz ve beraberindekiler burada Cemal Paşa tarafından törenle karşılandı. 25 Kasım'da Halep'ten hareketle Cerablus ve Re'sul Ayn üzerinden otomobillerle yola devam eden kabile 30 Kasım'da Musul'a ulaştı. Musul'dan nehir yoluyla ve kelek denilen yerel sallarla Bağdat'a hareket eden kabile nihayet 2500 Km'lik bir yolculuk sonunda 7 Aralık 1915'te Bağdat'a ulaşmıştı.²² Re'sul Ayn'de ikiye ayrılan kabilede Binbaşı von Kiesling liderliğinde ve farklı bir yoldan giden ekipse (İstanbul'dan Bağdat'a tam bir aylık bir seyahatten sonra) Bağdat'a 16 Aralık 1915'te varabilmişti.²³

Goltz VI. Ordu komutanlığı görevini üstlendiğinde bu ordunun subay, teknik personel ve mühimmat noktasında da güçlendirilmesi için Alman Genelkurmay Başkanlığı'ndan bazı taleplerde bulunmuştu. Goltz'un bu talepleri

²⁰ Von der Goltz, *age.*, s. 418-420. Ayrıca bkz. Krethlow, *age.*, s. 485, 486.

²¹ Hans von Kiesling, *age.*, s. 22, 23.

²² Krethlow, *age.*, s. 510, 511; Von der Goltz, *age.*, s. 428, 429.

²³ Von Kiesling, *age.*, s. 45.

doğrultusunda VI. Ordu'ya katılacak Alman askerler ve malzemeler Aralık ayı gibi İstanbul'a gelmişler, fakat ulaşım konusundaki yetersizlikler nedeniyle teknik malzemelerin Bağdat'a ulaştırılması ancak küçük partiler halinde yapılabilecekti. Bu anlamda 52 Alman subay ve 36 astsubay (*Unteroffizier*) yanında 450 ton kadar da malzeme 1915 yılı sonunda yola çıkartılabildi.²⁴

Goltz Paşa Bağdat'a geldikten birkaç gün sonra, arkadan gönderilen eşyalarının gelmesini bile beklemeden Irak cephesini yerinde görmek üzere Dicle üzerinden botla yola çıktı. Yanında Albay Bopp, Binbaşı von Restorff ve Türk kurmay başkanı Kazım Bey vardı. Goltz'un başkanlığındaki heyet iki gün sonra (12 Aralık 1915) Aziziye'de Nureddin Bey'le görüştü. Nureddin Bey bu görüşmede Goltz'a, İngilizlerin Poana Bölüğü'nden arta kalanları Kut'un içine tıktığını ve buranın da temizlenmeye başlandığını bildirdi. Nureddin Bey'in raporuna rağmen Goltz durumu bir de kendisi tetkik etti ve Kut'ta İngiliz birliklerinin artıklarının değil tamamının yerleştiğini, dolayısıyla da Townshend'in kurtarma birlikleri gelinceye kadar şehri savunma pozisyonu aldığını fark etti.²⁵ Mareşal bu ziyarette tetkik ettiği VI. Ordu'nun yerleşiminden de pek memnun olmamış ve birliklerin dağılımını yeniden düzenleme ihtiyacı duymuştu. Nitekim 13. ve 18. Kolordulardan meydana gelen VI. Ordu'da 13. Kolorduya bağlı 35., 38. ve 52. Piyade tümenleri vardı. Bu tümenlerden sayıca az olan 38. Tümen Goltz tarafından 35. ve 52. Tümenlere dağıtıldı. Böylece yedek kuvvetler meydana getirildi. 45. ve 51. Tümenlerden meydana gelen 18. Kolordu Kut'ül Amare'yi kuşatma altında tutuyordu. 13. Kolorduya bağlı birlikler ise Kut'ül Amare'yi kurtarmaya gelecek İngiliz destek kuvvetlerini karşılamak üzere şehirden 30 km güneyde bulunduruluyordu. Nureddin Bey'in Goltz'a verdiği rapora göre Kut'ül Amare'ye son iki gecede iki taarruzda bulunmuş, ancak İngilizler bunları püskürtmüştü. Üstelik de Osmanlı birlikleri bu saldırılarda 1600'e yakın kayıp vermişlerdi. Goltz, kayıpların yüksekliği karşısında kızmıştı. Zira ona göre, ikmal imkânlarının son derece zor ve uzun zaman aldığı bir yerde, sonraki operasyonlar için her bir asker çok kıymetli ve kaybının telafisi mümkün değildi. Nureddin Bey'in emrinde 24.000 kadar asker ve eski tarzda 50 kadar sahra topu bulunuyordu. Sahra topları için de 6000 top mermisi... Topçu, maynatan (bombacı, kumbaracı) ve patlayıcı madde ya hiç yok ya da çok yetersizdi. Dolayısıyla durum Goltz'un Bağdat'a ilk vardığındaki olumlu kanaatinin aksineydi.²⁶

Nureddin Bey'in izlenimlerine göre İngiliz askerlerinin büyük kısmı Kut'ül Amare'den ayrılmış, geride az sayıda birlik kalmıştı. Bu yüzden de o, şehrin hücumlarla alınabileceğine inanıyordu. Nitekim Aralık ayının 9. 10. ve 10. 11.

²⁴ Krethlow, *age.*, s. 511, 512.

²⁵ Von der Goltz, *age.*, s. 432.

²⁶ Krethlow, *age.*, s. 520.

gecelelerinde şiddetli saldırılar gerçekleştirmiş ancak her bir saldırı ortalama 800 kayıpla neticelenmişti. Etrafını Dicle nehrinin çevirdiği yarımada şeklindeki coğrafyasıyla Kut'ül Amare kasabası içeride olanlar için uygun savunma imkânları sağlıyordu. Bunun yanında yarımadanın etrafı dört sıra halinde tel örgülerle çevrildiğinden etkisi sınırlı topraklarla buraya yaklaşmak mümkün olmuyordu. Zira oluşturulan sağlam savunma hatlarının aşılmasına yardımcı olacak gerekli malzeme ve mühimmat Osmanlı birliklerinde mevcut değildi. Nureddin Bey komutasındaki ordunun elinde toplam 6000 top mermisiyle 50 sahra topu ve 25.656 asker bulunuyordu. Bu 25.656 adamdan da ancak 20.000 kadarı savaşılabilecek özellikteydi. Cephedeki ilk izlenimlerini günlüğüne aktaran Goltz, Kut'un etrafını çevreleyen tel örgüleri kesecek makasların ve patlayıcı maddelerin eksikliğinden bahsederken, topçuların atış öncesi hiçbir sistematik hazırlık yapmadıklarını, sadece tüfekle ateş eder gibi göz kararı belirledikleri hedeflere top atışı yaptıklarından bahseder. Dolayısıyla mevcut imkânlarla şehrin ele geçirilmesine imkân görmemektedir. Nureddin'e göre ise şehir birkaç gün içinde ele geçirilebilecektir. Kendisine, bunu neye dayanarak umut ettiği sorulduğunda ise Nureddin Bey'in bir cevabı yoktur. Goltz, bu şartlarda taarruzun faydadan çok zarar vereceğini söyleyerek ona yeni bir taarruzda bulunmaması yönünde talimat verdi. Goltz'a göre ikmal hatlarının uzaklığı ve kuşatma malzemesinin azlığı gibi sebepler göz önünde bulundurulduğunda eldeki mevcut askerleri gereksiz yere riske edip lüzumsuz kayıplardan mümkün olduğunca kaçınılmalıydı.²⁷

Von der Goltz'un görevi sadece Irak Cephesinden ibaret değildi. İran ve ötesiyle ilgili büyük planlar yapılmıştı. Ancak Ruslar iki koldan harekete geçtiklerinden Goltz şimdi Irak'taki konumunu da tehlikede görüyordu. Bir taraftan Kafkas Cephesi'nde ordunun başına geçen Grandük Nikolay'ın Erzurum üzerine başlattığı büyük bir saldırı, öte yandan İran'dan gelen Rus ilerlemesine ilişkin haberler. Nitekim 12 Aralık'ta Bağdat'a ulaşan haberlere göre güçlü Rus birlikleri Hazar kıyısındaki Kasvin'den hareketle Hamedan'a doğru ilerlemeye başlamışlardı. İki gün sonra Bağdat'a gönderilen telgrafta ise 10.000 kişilik bir kuvvetle Ruslar'ın Hamedan'a girdikleri bildiriliyordu.²⁸ Bu durum hem İran'ın iç politik dengelerinin Osmanlı-Alman İttifakı aleyhine değişmesine sebep olacak hem de Irak'ın güneyinden zorlayan İngiliz kurtarma kuvvetleriyle İran'dan Irak'a ulaşacak Rus kuvvetlerinin Kut'ta birleşmeleri ihtimaliyle, bu bölgedeki bütün planları altüst edebilecek özellikteydi. İşte bu yüzden Goltz'un gözü ne kadar Kut'ül Amare'deki gelişmelerde ise kulakları da o kadar İran'dan gelecek haberlere kabartılmış vaziyette idi. Hatta Kut'un Türkler tarafından alınması sırasında ele geçen bir belgeden muhasara altındaki Townshend'in

²⁷ Bkz. Von Kiesling, *age.*, s. 90-92 ve Von der Goltz, *age.*, s. 432, 433.

²⁸ Von der Goltz, *age.*, s. 434.

İran'daki Rus General Baratov'la iletişim halinde olduğu görülmüştü. Townshend tarafından kaleme alınan belgede, Baratov'un İngiliz generaline Kirmanşah'tan Bağdat üzerine hareket halinde olduğu bilgisini iletmiş olduğu görülüyordu.²⁹

Irak cephesini ziyaret ve bu ziyarette Nureddin Bey'e gerekli uyarı ve tavsiyeleri yaptıktan sonra Goltz, önce Bağdat'a geçmiş ardından da üç günlük bir seyahat sonrasında 1 Ocak 1916'da İran'a, Kirmanşah'a varmıştı. Bu, Goltz'un VI. Ordu Komutanı olarak İran'daki durumu yakından göreceği ilk ziyaretti. Nitekim burada yaptığı görüşmeler sonrasında, Rusların ilerlemesini de göz önünde bulundurarak, İran'daki durumun oldukça kritik olduğunu fark etmiş, fakat Kirmanşah'ta uzun süre kalamayacağı da ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine kendisinin de çok güvendiği merkez karargâhındaki bir ismi, Albay Bopp'u İran Cephesi komutanı olarak atadı ve 4 Ocak'ta İran'dan ayrıldı. Uzun ve oldukça zahmetli bir yolculuk sonunda 8 Ocak 1916'da tekrar Bağdat'a ulaştı.³⁰

İran'daki durumu yerinden görmek üzere Irak Cephesi'nden ayrılırken taarruzdan kaçınması konusunda kesin emir vermesine rağmen Nureddin Bey, 24 Aralık'ta ve sonraki günlerde Kut'ül Amare'ye yönelik hücumlardan geri durmamıştı. Bu arada İngilizler de Townshend'in birliklerini kurtarmak için Şeyh Saad yakınlarında, Kut ile Ali el Garbi arasında kuvvetli birlikler yerleştirmişlerdi. İngilizler Kuzey yönünde ilerlemeye başladıklarında ise Nureddin Bey, Kut önündeki kuvvetlerinin bir kısmını oradan çekti ve muhasarayı yarmaya gelen Dicle'nin sol kıyısındaki İngiliz destek kuvvetlerinin üzerine gönderdi. 7 Ocak 1916'da İngilizlerin saldırıya geçmesiyle başlayan muharebelerde Osmanlı kuvvetleri ağır kayıplarla yenilgiye uğradı. Bağdat'taki karargâhtan Nureddin'e destek gönderileceği ve çekilmeyerek savunmada kalması yönünde emir verildiği halde o, askerlerini geri çekti. Goltz'un endişesi Dicle'nin artan su seviyesi ve İngiliz destek kuvvetlerinin şehrin kuşatmasını yarmalarıydı. Ayrıca muhasaradan kurtulacak İngiliz birlikleriyle İran'ın kuzeyinden Türk sınırına doğru yürüyüşe geçen Rus kuvvetlerinin birleşip Bağdat'a saldırmalarından da korkuluyordu. Nureddin Bey'le Goltz arasındaki ilişkiler o derece kötüleşmişti ki, en sonunda Goltz Paşa, Enver Paşa'dan 11 Ocak 1916'da Nureddin'in komutanlıktan alınmasını istedi.³¹

İran'dan Bağdat'a 8 Ocak 1916'da dönen Goltz, hemen oradan da yola çıkmış 11 Ocak'ta yeniden Irak cephesine varmıştı. Bu arada Nureddin Bey, kuvvetleriyle Wadi Hilal (Owase) civarındaki mevzilerinde bulunuyordu. Goltz Wadi Hilal'e vardığında İngilizler 3. ve 7. tümenleriyle 35. Osmanlı tümenine

²⁹ Von Kiesling, *age.*, s. 101,102.

³⁰ Von der Goltz, *age.*, s. 45, 436. Von Kiesling, *age.*, s. 97.

³¹ Krethlow, *age.*, s. 520, 521 ve Von der Goltz, *age.*, s. 436.

karşı hareket halinde olup, sonuç alıcı bir taarruzda bulunmak üzereydiler. Goltz, 52. Tümeni hemen karşı taarruz için harekete geçirdi. Ancak çarpışmalarda anlaşılmıştı ki İngiliz kuvvetleri Türk kuvvetlerinden üstündüler. Ayrıca İngilizler Osmanlı kuvvetlerini kuzeyden çevirmek niyetindeydiler. Bu yüzden de Goltz gece yarısı 13. Kolordu kumandanı Halil Bey'e, birlikleriyle birlikte Wadi Hilal'in gerisine çekilmesini emretti. Bu esnada Goltz'un kendisi de 18. Kolordu'ya bağlı kuvvetleri Kut çevresinde daha dar bir alanda ve sık bir yerleşimde mevzilendirdi. Bir müddet sonra bu defa Halil Bey'den her iki tümeniyle Felahiye mevkiine yerleşmesini istedi. Şu son durumda Osmanlı kuvvetlerinin bir kısmı Kut'ül Amare'den 25 Km uzakta, Dicle'nin sol/kuzey yakasındaki Felahiye mevzilerinde konumlanmışken geriye kalan kısmı da Kut'un 12 km doğusunda, Dicle nehrinin Doğu yakasındaki Sin-Epter mevkiinde bulunuyordu. Bu arada güçleri iyice tükenmiş olan İngiliz birliklerinin yeni bir taarruzda bulunamayacakları hesaplandığından 14 Ocak 1916'da, İstanbul'dan gelen emirle Irak'taki Osmanlı birliklerinin kumandanlığı Nureddin Bey'den alınıp Halil Bey'e verildi. Şeyh Saad civarında İngilizlerin ilk etapta elde ettiği galibiyetler bir anlamda "Pirus Zaferi" olarak değerlendirilmiştir. İngilizler günler süren hazırlıklarının ardından 21 Ocak'ta Felahiye mevzilerine şiddetli bir hücumda bulundular, ancak burada büyük kayıplar verip çekilmek zorunda kaldılar. Öyle ki "Black Watch" olarak adlandırılan elit İskoç birliklerinden geriye yalnızca iki subayla 15 er kalmıştı.³² Türklerle İngilizler arasında Felahiye mevzilerinde 21 Ocak'ta yapılan çarpışmalarda İngilizler o kadar çok kayıp vermişlerdi ki o günün akşamında İngiliz komutan, Halil Bey'den ölülerin savaş alanından toplanması için geçici bir ateşkes istemek durumunda kalmıştı. Cephane noktasında sıkıntı yaşamaya başlayan Türk kuvvetlerine bu ateşkes teklifi çok iyi denk gelmişti. Bu sayede cephe gerisinden gerekli takviyeler gün boyunca yapılabiliyordu.³³ Bu kurtarma harekâtında İngilizler 4000 adamlarını kaybetmişlerdi. Bu olay sonrasında İngilizlerin kurtarma kuvvetlerinin başındaki General Aylmer görevden alınmış ve yerine General Gorringe getirilmiştir.³⁴

Cepheden Bağdat'a dönen Goltz, 22 Ocak'ta Berlin'e bir rapor gönderdi. Bu raporda, Felahiye'ye yapılan İngiliz saldırılarının çok ağır kayıplarla sonlandığı

³² Kretlow, *age.*, s. 521, 522. Goltz, 13 Ocak'taki askeri durumu oldukça kritik olarak değerlendirirken o esnada bir yenilgi durumunu da hesaba katıyordu. Sonunda cephedeki bu ilk komuta deneyiminin bir geri çekilme emriyle başlamasını pek içine sindiremeye de içindeki sesi takip dinleyip, birlikleri daha geride mevzilendirme kararını uygulamıştı. Böylece sayıca üstün olan İngilizleri daha dar bir alanda karşılama imkânı doğacağı gibi, İngilizlerin cepheden saldırılarını zorunlu kılmıştı. Bu kararın sonucunda da İngilizler Kut'taki kuşatmayı kırmak için giriştikleri ilk hamleden ağır bir yenilgi ile ayrılmışlardı. Bkz. Von der Goltz, *age.*, s. 439.

³³ Von Kiesling, *age.*, s. 100.

³⁴ Neulen, *age.*, s. 216.

bildirilmişti. Ancak Bağdat'tan gönderilen bu haber Berlin'deki Alman Umumi Karargâhında biraz farklı yorumlanmıştı. Öyle ki "*İngilizler Kut'ül Amare önlerinde yenilgiye uğratıldı ve Irak'taki durum kesin şekilde düzeldi!*" olarak anlaşılan rapor, Alman basınına da aynı tarzda aksettirilince durumlar karışmıştı. Nitekim Alman basınınca da coşkulu şekilde kutlanan "erken" Kut zaferi nedeniyle Kaiser II. Wilhelm'in eşi, Goltz Paşa'nın hanımı Therese von der Goltz'u "zaferden" bizzat haberdar ederek tebrik bile etmişti.³⁵

27 Ocak 1915 tarihli bir mektubunda Goltz, Kut'ül Amare ve çevresinde gerçekleşen muharebelerde gördüğü Türk askerlerini şöyle değerlendiriyordu:

"Kut'ül Amare önlerinde ilginç hadiselere şahit oldum. Birçok şey yanında Türklerin İngilizlerle yaptıkları bir muharebeye ilk defa katıldım. Şunu söyleyebilirim ki, benim görüşüme göre Türkler burada kullanılan İngilizlerle tam manasıyla baş edebilecek seviyedeler. ..."³⁶

Sonraki haftalarda Irak'ta başlayan sağanak yağmurlar muharebe alanlarının önce suyla dolmasına, ardından da arazinin balçıkla kaplanmasına neden olmuştu. Bu sebeple birliklerin hareket etmeleri neredeyse imkânsız hale gelmişti. Sonuçta bir süreliğine savaş durmuş görünüyordu. Yağmurların ardından savaş bölgesinde tifüs ve dizanteri gibi salgın hastalıklar da görülmeye başlanacaktı. Öyle ki sağlık tedbirlerinin zaten son derece yetersiz olduğu bir ortamda bu salgınlar sebebiyle her iki tarafın asker mevcutlarında önemli kayıplar görülecekti. Bu yüzden Goltz, Berlin'den acil olarak sağlık malzemesi ve personeli talebinde bulundu.³⁷

VI. Ordu'nun takviyesi için Von der Goltz tarafından Berlin'e ve İstanbul'a yapılan müracaatların çok azı karşılık buluyordu. Bunda diğer cephelerdeki durumların aciliyeti yanında Irak cephesinin ikmal merkezi İstanbul'a olan 2500 km uzaklığı da önemli bir etkendi. Nitekim İstanbul'dan yola çıkan kuvvetler 4 ila 6 haftalık zorlu bir yolculuk sonrasında cepheye ulaşabiliyorlardı. Ki aradaki mesafenin önemli bir kısmı yürünerek veya binek hayvanlarıyla geçilmek durumundaydı. Menzil mesafeleri çok uzun ve de son derece yetersiz olduğundan gönderilen birliklerin de ancak %25 ila %50'si hedefe vardıklarında savaşacak durumda oluyordu. Goltz'un 25 Şubat 1916 tarihli bir telgrafında belirttiği gibi, yola çıkan askerlerin %20 ila %25'i yollarda bir şekilde kayboluyordu. Sayının düşmesinde hastalıklar yanında firarlar da önemli bir sebepti. Öte yandan o güne kadar söz verilen 10.000 askerden ancak 2700'ü Bağdat'a gelmişti. Bu gelenler de ancak savaştaki birliklerin mevcut kayıplarını kapatmaya yetmişti. Dolayısıyla orduyu güçlendirmek bir türlü mümkün

³⁵ Krethlow, *age.*, s. 522.

³⁶ Von der Goltz, *age.*, s. 439.

³⁷ Krethlow, *age.*, s. 522.

olmamıştı. Yine Goltz'un şubat ortasında Alman Umumi Karargâhı'na yazdığı bir muhtırada belirttiği üzere

“ ... Bu kısa açıklamadan da gôreceđiniz gibi, bizim açımızdan ne Irak'taki askeri durum ne de İran'daki askeri-politik durum hiç de pembe bir tablo ortaya koymuyor. Özellikle Irak'taki askeri durumumuz oldukça zor. Sayıca az kuvvetlerimizle aynı anda hem muhasara altındaki düşmanımızı yerinde tutmak hem de dışarıdan gelen saldırıları durdurmak kolay bir iş değil”di.³⁸

Berlin'den sürekli ikmal talebinde bulunan Goltz, Alman Umumi Karargâhı'na yazdığı bir başka telgrafa göre, Ocak sonu itibariyle elinde yalnızca 16.000 tüfek, hala kullanılabilir durumda olan 50 top ve bir de Kut'ül Amare çevresinde bulunan süvari alayı bulunuyordu. Bu süvari alayında da 300 kadar at eksikti. Oysa İngilizler İran Körfezi bölgesinde (Ocak sonu itibariyle) 63.000 kişilik bir kuvvete sahipti. Bunlardan 15.000'i İngiliz, 48.000'i ise Hintli idi. Bu askerlerden 8.000'i yaralı, 15.000'i de çeşitli nedenlerden sıcak çatışma alanının dışında kalmıştı. Goltz'un ısrarlı taleplerine karşılık Irak Cephesi'nde çok fazla şey değişmiyordu. Özellikle İran'da etkili olan Rus birliklerine karşı talepte bulunduğu şeylerin ancak minimumu Almanlarca sağlanabilmişti. Aynı şekilde Lossow'un İstanbul'dan bildirdiğine göre, 2. Tümen'den bir süvari alayından ve diğer kuvvetlerden oluşacak toplam 25.000 kişilik bir destek kuvveti Mezopotamya yolundaydı (27 Ocak 1916). Goltz'un ısrarla talep ettiği hususlardan bir diğeri de ikmal hatlarının düzenlenmesiydi. Bunun için de Lossow, Alman kamyon birliği yanında yeni Alman subaylarıyla para, top ve sağlık ekipmanı göndereceğini de bildirmişti. Taleplerinin çoğu karşılıksız kalan Goltz, Irak'taki durumdan endişe duyuyordu. şubat 1916 başında “İşler şimdiye kadar iyi gitti, ancak bu durum daha ne kadar devam eder?” diye soruyordu. Goltz'un bir diğer endişesi de Rusların Kafkaslar üzerinden yapacağı yeni bir harekâtle Irak Cephesi'nin Berlin ve İstanbul nezdinde yeniden ikinci plana düşmesi ve kendisine vaat edilen desteğin azaltılmasıydı.³⁹

Harp okulundan talebesi ve dostu olan Pertev (Demirhan) Paşa'ya yazdığı 14 şubat 1916 tarihli mektubunda Goltz:

“Burada, önceden de bildiğimiz gibi, zor şartlarla karşı karşıyayım. Dolayısıyla Rusya ve İngiltere'nin devam eden saldırılarını püskürtmek hiç de kolay olmayacak. İstanbul'dan Bağdat'a ve de Kut'ül Amare'ye olan uzun menzil mesafeleri düşündüğümden çok daha engelleyici. Bu yol uzun bir süre daha olması gerektiği gibi işlemeyecektir. Ayrıca bu yolun tam donanımlı bir hale gelmesi için gerekli olan para da yok. ... İdare ile halk arasındaki işbirliği eksik. Araplar kendilerini bundan uzak tutuyorlar. Acemi Paşa'yla, Müntefik Şeyhiyle ve Şammar aşiretinden Hamedî ile bazı bağlar kurdumsa da hala büyük bir yakınlaşma yok. Bu arada kendi işimize yardımcı olacak kaynakları sağlama

³⁸ Mühlmann, *age.*, s. 80.

³⁹ Krethlow, *age.*, s. 522, 523.

konusunda bazı girişimlere başladık. Bu anlamda bir top dökümhanesi oluşturma ve askeri teçhizatın bakım ve tamirinin yapıldığı atölyeyi genişletme çalışmalarına başladık. Ancak malzememiz oldukça kıt. Buna karşın düşmanlarımız ihtiyaç duydukları her şeyi motorbotlarla veya kruvazörlerle ateş hattı yakınına kadar getirebiliyorlar. ...”⁴⁰

Goltz Paşa'nın ısrarlı ikmal taleplerine rağmen özellikle Almanya'dan gönderilen yardımlar çok cılız kalmıştı. Irak Cephesine Türk askerlerine ilaveten Alman askerlerinin de gönderilmesini isteyen Mareşal'ın bu isteği aradaki mesafenin uzunluğu ve kötü yol şartları nedeniyle Berlin'den kabul görmedi. Öte yandan VI. Ordu'ya Ocak 1916'da bir ağır obüs bataryası gönderilmesine karar verilmiş olmasına rağmen, en nihayetinde cepheye hafif bir sahra obüs bataryası ve bu silahın kullanımını öğretecek personel gönderilmesiyle yetinilmişti. Bu arada Bağdat'ta büyük bir telsiz istasyonu ve bunu işletecek telsiz bölümü kurulmuştu. Ayrıca Şubat ayı sonlarında Goltz'un umduğu sayıda olmasa da Irak'a bir birkaç havacı gönderilmişti. Bu havacılar sayesinde İngilizlerin yaptığı hazırlıklar artık daha rahat gözlemlenebiliyordu.⁴¹

1916 yılı başında Dicle üzerinde küçük bir savaş filosu meydana getirilmişti. Ashında 130 tonluk bir nehir taşımacılığı gemisinin silahlandırılarak bir gambota dönüştürülmesiyle başlayan süreç, ki söz konusu gambota Doğan ismi verilmişti, zamanla 20 Alman deniz subayı, astsubayı ve tayfadan oluşan bir birlik haline gelmişti. Nehir filosunun başında deniz yüzbaşısı (*Kapitaenleutnant*) Ney bulunuyordu. Doğan gambotu Dicle üzerinde karşılaştığı dört İngiliz gambotundan birini batırmayı da başarmıştı. Ocak 1916'da Dicle nehrindeki benzer şekilde bir de Fırat Nehir Bölüğü oluşturulması emri verilmişti. Böylece özellikle VI. Ordu'nun iâşe ve nakliye ihtiyaçları bu nehir filolarıyla giderilmeye çalışılmıştı. Şubat 1916'dan itibaren nehir bölümüne daha önce SMS Emden savaş gemisinde görev yapmış Alman deniz yüzbaşısı von Mücke komuta etmeye başlamıştı.⁴²

Şubat ayında Goltz, genel savaşın daha da uzayacağını ve bitmesinin de yıllar alacağını düşünüyordu. Zira İngilizlerin direnci ve inatçılığı hala kırılmamıştı. Bu arada İngilizler Kut'u almak için Dicle'nin güneyindeki çalışmalarını aralıksız sürdürüyorlardı. Bu anlamda İngilizler Şeyh Saad yakınlarındaki Vadi Hilal'de kurdukları yeni köprüyle ağır ağır Kuzeye doğru hareket etmeye başlamışlardı. General Townshend, Şubat ayında hala sayıları 10.000'in üzerinde olan kuvveti ve 18 topuyla Kut'ül Amare'de direnmeye devam ederken şehri kuşatma altında tutan 45. ve 51. Osmanlı tümenlerinin toplam sayısı 8.000 kadardı. Geriye kalan

⁴⁰ General Pertev Demirhan, *Generalfeldmarschall Freiherr von der Goltz. Das Lebensbild eines grossen Soldaten*, Göttingen 1960, s. 228.

⁴¹ Mühlmann, *age.*, s. 80, 81 ve Von der Goltz, *age.*, s. 450.

⁴² Neulen, *age.*, s. 217.

7.000 kişi ise Dicle'nin kuzey yakasındaki Felahiye mevzilerinde iken 3.000 kişilik bir kuvvet de Dicle'nin güney yakasında mevzilenmişti. Küt'ül Amare ve çevresindeki durum Goltz'a, Türkiye'ye gelmeden önce bir süre işgal valisi olarak görev yaptığı Belçika'da yakından şahit olduğu Flander (1914'teki) savaşını hatırlatıyordu. Kut'ta olduğu gibi orada da taarruzlarla çok az sonuç alınıyordu ve aslında bu taarruzlar “gereksiz kurbanlara” sebebiyet veriyordu. Ona göre “başarı için beklemek gerekiyordu.”⁴³

Kut'ül Amare muhasarası ile yakından ilgilenen Goltz genel savaşın kendi cephesini doğrudan ilgilendiren İran'daki ve Kuzeydoğu Anadolu'daki gelişmeleri de aralıksız takip etmek durumundaydı. Özellikle Erzurum'un Rusların eline geçmesine çok hayıflanmıştı. Zira gerek Enver Paşa gerekse de Falkenhayn'ın kendisine vaat ettikleri destek kuvvetlerinin, artık öncelik kazanan Erzurum cephesine kaydırılacağından endişe ediyordu. Erzurum'un kaybı tam da, zaferle neticelenmiş Çanakkale Cephesi'nden iyi eğitilmiş askerlerden bir kısmının kendi cephesine kaydırılması konusunda Enver Paşa'dan söz almışken meydana gelmişti.⁴⁴

Cephedeki sakin durumu 5 Mart'ta günlüğüne “*muhtemelen bu fırtına öncesi sessizlik*” diye yazan Goltz'un beklediği fırtına 7 Mart akşamı İngiliz birliklerinin top atışlarıyla başlamıştı. Felahiye mevzilerine 25.000 kişilik bir kuvvetle şiddetli bir taarruza kalkışan İngilizler, Halil Bey'in bildirdiğine göre ilk iki günde 2000 kadar ölü vermişti. Bu arada İngilizlerin giriştikleri ilk saldırılarda Muhammed Fazıl Paşa da şehit düşmüştü. Bu haberler üzerine Goltz, hemen daha önce İngilizlerden ele geçirilmiş bir motorbotla Bağdat'tan cepheye hareket etti. Aziziye önlerine geldiğinde Kut'tan bildirildiğine göre, İngiliz taarruzu 5000 kayıp verdirilerek püskürtülmüştü. İki günde İngilizlerin hesabına yazılan 5000 kayba karşın Osmanlı birliklerinin ölü ve yaralı toplam kaybı 1000 kadardı. Bu arada 2 İngiliz subayı ve 67 asker de esir alınmıştı. Şimdi 13. Kolordu kuvvetleri İngilizleri takibe başlamışlardı. Bu başarılar üzerine Halil Bey Kut'ta kurtarılmayı bekleyen General Townshend'e teslim olması için haber göndermeyi ihmal etmemişti. Townshend'in cevabı ise “*hiçbir zaman teslim olmayacağım*” şeklinde olmuştu.⁴⁵

⁴³ Krethlow, *age.*, s. 523.

⁴⁴ Von der Goltz, s. 443 Goltz 14 Mart 1916 tarihinde günlüğüne Enver Paşa'nın VI. Ordu'ya göndermeyi vaat ettiği kuvvetleri kaydediyordu. Buna göre Çanakkale Cephesi'ndeki her bir taburdan iyi eğitilmiş 100'er asker Irak Cephesi'ne gönderilecekti. Hatta bir başka telgrafta 5000 kişiden bahsediliyordu. Goltz'a göre, şayet söz verilen bu kuvvetler gelirse buradaki görevlerini tamamlayabileceklerdi. Yani Kut'u alabileceklerdi. Ancak o güne kadar verilen sözlerin çoğunun tutulmaması yüzünden destek kuvvetlerinin geleceğine olan inancı zayıftı. Bkz. Von der Goltz, *age.*, s. 453.

⁴⁵ Goltz günlüğüne Mart ayının ikinci haftası başında yaşanan son gelişmeleri aktarırken bazı ilginç iddiaları da eklemişti: “... *Türkiye ile İngiltere arasındaki eski dostluk yakın zamanda yeniden*

28 Mart'a kadar cephede kalan Goltz, Kut önündeki muhasara mevzilerini yakından görmek için en önde bulunan ateş hattındaki mevzilere kadar gitmiş ve askerlerin morallerinin oldukça yerinde olduğunu görmüştü. 26 Martta kendisini ziyarete gelen Halil Bey'e, başarılarından dolayı "Birinci Sınıf Demir Haç" nişanını takmış, bunun üzerine Halil Bey de Goltz'a Kut'un alınmasında başarı konusunda güvence vermişti. Dönüş yolunda Aziziye'ye uğradığında yeni Türk birliklerinin yolda olduğu haberini alınca oldukça sevinen Goltz, 31 Mart'ta Bağdat'a ulaştı.⁴⁶

Türk askerlerinin başarısından oldukça etkilendiği anlaşılan Goltz, cepheden Bağdat'a dönmeden "Kut'ül Amare Civarından" cephedeki askerlere hitaben oldukça duygusal ve övgü dolu bir "vedanâme" yayınlamıştı. Bu "vedanâme"nin bir yerinde şöyle diyordu: "(...) Siz beyhude yere doğmadınız ve faydasız olarak yaşamadınız. İslamiyet'e, padişahınıza, devlet ve mütteliklerinize büyük hizmetlerde bulundunuz. Bundan dolayı sevininiz fakat bununla beraber daima mütevazı olunuz, kibir ve gurura kapılmayınız. Yanlarınızda şehit olan cesurları unutmayınız. Meşakkatlerin, tehlikelerin nihayeti gelmediğini ve ayaklarınızda rahmet edecek düşmanı kâmilen mağlup edinceye kadar sebat etmek lazım geldiğini biliniz. Bunu istihsal edeceğinizi katiyen biliyorum. (...)"⁴⁷

23 Mart 1916'da Büyük Alman Umumî Karargâhı'na ulaşan bir memorandumunda Goltz, Irak'taki durumu şu cümlelerle anlatıyordu:

"Irak'ta savaşıyan tarafların durumu öylesine normali zorlayan ve kendine has bir özelliğe sahip ki, harp tarihinde böyle durumlar çok sık görülmez (...) Her iki taraftan sayıca zayıf olanı [Türkler], sayıca çok olanın [İngilizlerin] Paona Bölüğü'nü Kut'ta kapana kısıtıp etrafını sarmış. Sayıca az olan tarafın diğer kuvvetleri de kendilerine çok yakın olan düşman destek kuvvetlerini engellemek durumunda. Bunlarla savaşta olan zayıf taraf, oldukça zayıf şekilde gözetlenebilen şehrin içindeki düşmanın arkasında ve sağ kanatta tek geri çekilme imkânını ihtiva eden Garaf köprüsüne sahiptir. Zayıf olan taraf aynı zamanda Dicle'nin Kuzey kıyılarını da tutmak mecburiyetindedir. Zira elinde

kurulacak. Her iki imparatorluğun barış arabulucuları İsviçre'de buluşmak üzere çoktan yola çıktılar. İzmir'de Alman subaylarına karşı Türk askerlerinin firarları başlamışken, İstanbul'da da Erzurum'un düşmesi yüzünden Almanlara karşı genel bir başkaldırı söz konusudur. Üstelik (Rus) General Baratov da Bağdat'a doğru ilerlemektedir." Von der Goltz, age., s. 451, 452.

⁴⁶ Von der Goltz, age., s. 454, 455. Tıpkı Belçika'daki genel valiliği sırasında sıcak çatışma hattında savaşıyan askerlerin arasına karıştığı gibi, Goltz burada da aynısını yapmıştı. Görgü şahitlerinin bildirdiğine göre yanındaki subaylara demişti ki: "Beyler, saldırı emrini ben verdim. Öyleyse bu işi beraber yapma şerefi hepimizindir. Binbaşı Restorf ve Nizami Beylerin yanında kalmalarını, diğerlerinin de kurmay başkanının yanında kalmalarını emrediyorum." Ardından 72 yaşındaki Goltz kılıcını çekti ve beraberindeki subaylarla savunma hattına daldı. (Bu olay, Imhoff Paşa'nın 22.04.1916 tarihinde Almanya'daki Vossische Zeitung gazetesinde çıkan yazısında bildirilmiş). Bkz. Kretlow, age., s. 524.

⁴⁷ İ. Bahtiyar İstekli (hazırlayan), *Osmanlı'nın Unutulan Son Zaferi Kâtılmâmâre. Yarbay Mehmed Reşid Bey'in Savaş Günlükleri*, Sultanbeyli Belediyesi yayınları, İstanbul 2016, s. 126.

bir köprüsü ve silahlı gemileri olan düşmanın diğer tarafa geçişini önlemek zorundadır. Öyleyse zayıf olan taraf oldukça zor durumdadır. Çünkü az sayıdaki kuvvetlerini 300 metre genişliğindeki nehrin iki yakasına yerleştirmiş ve sadece bazı durumlarda karşıdan karşıya geçme imkânına sahiptir. Bu geçişler çoğu zaman rüzgâra, dalgalara ya da Kut'tan atılan uzun menzilli toplara maruz kalabilmektedir. Yardım ve savaş malzemeleri ona ancak 2000 km uzaklıktan ve hiç de güvenli olmayan yollardan gelebilmektedir. Onun düşmanı ise gerisinde açık bir deniz yoluna sahiptir.

Ama Türk askeri böylesine olağandışı ve hiç de uygun olmayan şartlara en derin kalp huzuruyla dayanıyor ve bu olumsuzlukların onun tutumunu etkilemesine müsaade etmiyor. Birliklerin yeniden düzenlenen ve zar zor bir araya getirilen Anadolu yedek askerlerle tekrardan tanzimi mümkün olursa, en azından mevcut durum korunur ve böylece Irak Grubu ağır görevini ifa etmeye devam eder. Bölgeden silahaltına alınabilecek yedek Arap kuvvetleri ise hiçbir işe yaramayacakları gibi aksine orduyu kuvvetlendirmek yerine tehlikeye maruz bırakacaklardır. Onlar [Araplar] kendilerine maddi avantajlar sağlamasını umdukları İngiltere'ye meyletme hastalığına tutulmuşlar.”⁴⁸

4-7 Nisan 1916 tarihlerinde ve son olarak da 17-22 Nisan tarihlerinde Osmanlı kuvvetlerinin Felahiye mevzilerindeki savunma hatlarını yarmaya çalışan İngiliz destek kuvvetleri büyük kayıplar verdirilerek geri püskürtülmüşlerdi. Goltz'un Berlin'e ve İstanbul'a bildirdiğine göre, özellikle Nisanın ilk haftasındaki saldırılarda düşman, savaş alanında binlerce ceset bırakmıştı.⁴⁹ 17-22 Nisan tarihlerinde yapılan taarruzlar Goltz'un hastalığına ve ölümüne denk geldiğinden, İngilizlerin püskürtülmeleri tamamen VI. Ordu'nun yeni komutanı olacak Halil Paşa'nın komutası ve inisiyatifiyle gerçekleşmişti.

Goltz, 9 Nisanda günlüğüne, “*şayet takviye kuvvetleri gelirse cephedeki üstünlüğü ele geçirmiş oluruz ki bu sayede Kut'ül Amare'nin bir taarruzla, kuvvet yoluyla alınmasını umabiliriz*” yazıyordu. Şimdiye kadarki başarılarının nasıl bir sonuç doğuracağına ilişkin öngörülerini ise şöyleydi: “*Kut düşerse, Kirmanşah'a yönelik bir askeri harekât ve Güney İran'ın yeniden kazanılması mümkün olur. Ardından da Kurna'ya yürüyüş başlar. Mezopotamya'nın temizlenmesi işi başarıyla neticelenirse, İran seferi de ilk başta düşünüldüğü şekliyle, en azından kısmen devam edebilir.*”⁵⁰

Goltz'un Ölümü ve Kut'ül Amare'nin Teslim Alınması

Şubat sonu gibi Irak'ta görülmeye başlanan tifüs ve dizanteri gibi hastalıklar Mart ayının ortası gibi salgın boyutuna ulaşmış ve askerlerin %25'i bundan etkilenmişti. Özellikle hijyen şartlarının sağlanamadığı dar mekânlarda, sıkışık vaziyette bulunmak durumunda kalan erat arasında tifüs hızla yayılıyor ve

⁴⁸ Kiesling, *age.*, s. 114, 115.

⁴⁹ Krethlow, *age.*, s. 525.

⁵⁰ Von der Goltz, *age.*, s. 456.

askerleri adeta kırıp geçiriyordu. Sağlık önlemleri konusunda daha iyi durumda olan subaylar arasında bile bu hastalık yayılabiliyordu.⁵¹

Kuşkusuz Goltz da tehlikenin farkındaydı. Hatta Alman Hava Kuvvetlerine pilot olarak yazılmış olan torunu Osmanlı devletinde bir görev için başvurduğu bilgisini aldığıında Berlin'e bir yazı yazarak torununun görevini iptal ettirmişti. Kızı Katherina'ya 7 Nisan'da yazdığı mektupta "... *Daha dün 500 tifüs hastası tespit ettik. Alman doktorlarımızdan birisi de tifiştüen öldü ve daha birçok Alman subayı da ağır hasta. ... Bağdat'tan memleketime dönme ihtimalim hiç de büyük değil*" diyordu.⁵² Nitekim Goltz'un tifiştüen öldü dediği doktor 10 Mart 1916'da ölmüş olan kendi doktoru Dr. Oberndorfer'di. Goltz'un yakın dostu Pertev Paşa'nın aktardığına göre Bağdat'taki VI. Ordu Karargâhı'ndaki doktorlardan birisi olan Abdulkadir (Noyan) aslında bir tifüs uzmanıydı. Dr. Abdulkadir kendisinin geliştirdiği tifüs aşısını oradaki doktorların ve subayların neredeyse tamamına yakınına uygulamış, sonuç da almıştı. Bu anlamda Goltz Paşa'ya ve onun özel doktoru Dr. Oberndorfer'e de aynı aşığı yapmak istemiş, fakat doktor yeni bulunan bu aşığı güvenmediğinden, kendisi aşı olmadığı gibi Goltz'u da aşı yaptırmaması konusunda ikna etmişti.⁵³

Mart ayının sekizinde gittiği cepheden gemiyle 28 Martta ayrılan Goltz 31 Martta Bağdat'a varmıştı. Nehir üstündeki gemide üç gün süren bu seyahat hasta ve yaralı askerlerle birlikte yapılmış ve muhtemelen de virüsü bu sırada kapmıştı. Nitekim günlüğüne daha 28 Martta yazdığına göre, sağ gözünde beliren siyah lekeler çalışmasında kendisini rahatsız ediyordu. İki gün sonra ise uykusunda kötü rüyalar gördüğünden bahsediyordu. 8 Nisan tarihinde ise şiddetli bir üşütmeden, kendisini sersem gibi hissettiğinden ve iş göremez durumda olduğundan bahsediyordu. Von Kiesling'in daha sonraki bir tarihte Binbaşı von Restorf'a yazdığı bir mektupta Goltz'un 9 Nisanda baş dönmesinden, iştahsızlıktan bahsettiğinden, ertesi günü de ateşlendiğinden bahsediyordu. Vaki olan durum üzerine karargâhta bulunan ikisi Alman birisi Türk olan doktorlar (Dr. Haerle, Dr. Sandrock ve Dr. Abdulkadir) Goltz'u muayene ederler. Doktorlar önce "üşütme" teşhisi koyarlar, ancak Goltz'un ateşi yükselmeye devam edince bu sefer 12 Nisanda yapılan bakteriyolojik tetkiklerle kendisine tifüs teşhisi konuldu. Teşhisi koyan Dr. Abdulkadir idi.

⁵¹ Krethlow, *age.*, s. 527. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı cephelerinde yaşanan salgın hastalıklar ve bunlarla mücadele konusunda bkz. Abdulkadir Noyan, *Son Harplerde Salgın Hastalıklarla Savaşların*, Ankara Tıp Fakültesi yayınları, Ankara 1956 ve Dr. Victor Schilling, "Kriegshygienische Erfahrungen in der Türkei", *Zwischen Kaukasus und Asien Band 2. Jahrbuch des Bundes der Asienkämpfer 1922* içinde, Berlin 1922, s. 69-89.

⁵² Krethlow, *age.*, s. 527.

⁵³ Pertev Demirhan, *age.*, s. 229, 230.

Gittikçe artan ateşi nedeniyle 14 Nisan'da Goltz'da sayıklamalar görüldü. 16 Nisan'dan itibaren sürekliliği bir kendinde olmama durumu söz konusuydu.⁵⁴

Alman Umumi Karargâhı Goltz'un hastalığını öğrenir öğrenmez onu oradan aldirmek istemişti. Bu görev için de daha önce Bağdat'ta Goltz'un eski emir subayı olarak görev yapmış Binbaşı Restorff'u Bağdat'a gönderdiler. Goltz'un hanımı Theresa dışında ailesinin diğer bireyleri hastalıktan 16 Nisanda haberdar olmuşlardı. 18 Nisan 1916 günü öğle vaktinde Mareşal'in girdiği bilinçsizlik ileri bir aşamaya ulaşmış ve en nihayet 19 Nisan sabahı saat 02.45'te VI. Ordu Komutanı Goltz Paşa ölmüştü.⁵⁵ Böylece Goltz, 29 Nisan 1919'da Kut'ül Amare'nin Osmanlı ordusu tarafından teslim alınmasını görememiş ve bu zafer, yerine vekâlet eden Halil Paşa'ya kısmet olmuştu.

Goltz'un öldüğü gün Kaiser II. Wilhelm, Binbaşı von Kiesling tarafından durumdan haberdar edildi. Enver Paşa da Grunewald'da bulunan Goltz'un eşi Theresa'ya bir başsağlığı mesajı göndermeyi ihmal etmedi. 21 Nisan tarihini taşıyan telgrafta Enver Paşa Goltz'u "*kişisel dostu ve uzun yıllara yayılan danışmanı*" olarak tanımlarken, aynı zamanda ondan "*Osmanlı ordusunun dostu ve lideri*" olarak da bahsetmişti.⁵⁶

Goltz'a 22 Nisan 1916'da Bağdat'ta kalabalık bir cenaze merasimi düzenlendi. Binbaşı Kiesling'in bildirdiğine göre şehirdeki bütün Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi kadınların da pencerelerden, sokaklardan takip ettiği cenaze merasimi top atışları altında ve bir Türk askeri tören kıtası eşliğinde gerçekleştirilmişti. Goltz, Bağdat'ın en güneyinde Dicle kıyısındaki eski kalenin içindeki bir hisara defnedilmişti. Öte yandan Von Kiesling, ailesinin Goltz'un cenazesini Almanya'ya nakletme talebinde bulunabileceğini hesaba katarak cesedi Dr. Schacht'a tahnit ettirmiş ve çinkodan bir tabuta koydurmuştu.⁵⁷

Ailesi Mareşal'in cenazesini Almanya'ya istemişse de "Tifüsten öldüğü için" o sırada geçerli Alman kanunları gereği cenaze İstanbul'dan öteye geçirilememiştir. Bağdat'taki geçici mezarından 13 Mayıs'ta alınan Goltz'un cenazesi Musul üzerinden İstanbul'a nakledildi. 6 Haziran 1916'da Haydarpaşa istasyonuna gelen cenaze ilk önce Tıp Fakültesi morguna kaldırıldı. Cenaze için Osmanlı devleti Almanların herhangi bir desteği ve katkısı olmadan büyük bir tören düzenlemişti. 21 Haziran'da Goltz'un ailesine mensup kişiler de (sağlık sorunları nedeniyle katılmayan karısı Therese hariç) İstanbul'a ulaşmıştı. 24 Haziran 1916 Cumartesi günü Harbiye Nezareti önünden düzenlenen merasime Enver Paşa yanında Alman *Kaiser*'i II. Wilhelm'i temsilen Liman von Sanders ve diğer pek çok üst düzey görevli katılmıştı. Harbiye Nezareti önündeki törenin

⁵⁴ Von der Goltz, *age.*, s. 457, 458; Von Kiesling, s. 183 ve Krethlow, s. 527.

⁵⁵ Krethlow, *age.*, s. 527; Von Kiesling, *age.*, s. 184.

⁵⁶ Krethlow, *age.*, s. 528.

⁵⁷ Bağdat'taki cenaze töreninin ayrıntıları için bkz. Von Kiesling, *age.*, s. 185-187.

ardından Goltz, 800 kiloluk çinkodan tabutu içinde Tarabya'daki Alman elçilik binası bahçesinde gömülmek üzere önce karadan Eminönü'ne oradan da Boğaz üzerinden, defnedileceği Tarabya'daki Alman Konsolosluğu yerleşkesinin bahçesine götürüldü.⁵⁸

Goltz'un hastalığının artık iyice ilerlediği aşamada ona vekâlet edecek veya onun yerini alacak isim de tartışılmaya başlanmıştı. Zaten, Goltz hastalığı atlatabilseydi bile o senenin yazında artık operasyonları yönetecek durumda olamazdı.

Goltz'un 19 Nisan 1916'da ölümünden hemen sonra vaat edilen askeri destek Irak Cephesine sağlanmış ve Kut'ül Amare'de Nisan ayının sonunda elde edilen kesin neticede bu desteğin katkısı büyük olmuştur. 26 Marttan itibaren paşalığa terfi eden Halil Paşa Kut'u kurtarmak için İngilizlerin 22 Nisandaki son taarruzunu da başarıyla püskürttüktan sonra, ki 5 Nisandan bu yana yaptıkları bütün girişimlerde İngilizlerin verdikleri kayıp sayısı 9.700'ü bulmuştu, General Gorringe'e göre Dicle Birliği (Tigris Corps) bu aşamada kapasitesinin en üst seviyesine ulaşmıştı. Dolayısıyla İngiliz kuvvetleri savaşa ara vermeden yeni bir operasyona devam edebilecek durumda değildi. Öte yandan beş aydır muhasara altında olan Kut'taki İngiliz askerleri de dayanma güçlerinin son aşamasına geldiklerinden aklıktan ölmek üzereydiler. Yaralı ve hasta askerlerin sayısı da her geçen gün artıyordu. Bu aşamada, 24 Nisan 1916'da son bir umutsuz deneme daha yapılmıştı. Kut'taki İngiliz askerlerine bir ay kadar yetecek yiyecek ve malzemeyle dolu bir gemi Dicle üzerinden Türk kuşatmasını yararak şehre ulaştırılmaya çalışıldı. Bu son deneme de başarısız olunca Townshend'in, teslim olma şartlarıyla ilgili müzakerede bulunması hususunda Londra'dan, yani Lord Kitchener'dan, izin çıkmıştı.⁵⁹

General Townshend, daha önce Halil Paşa'nın kendisine yaptığı, teslim olması yönündeki teklifi geri çevirmişti, ancak şimdi bu son girişimin başarısızlığı ve Londra'nın da bu yönde karar almasıyla Halil Paşa'yla görüşmek istediğini Türk tarafına bildirdi. Bunun üzerine Halil Paşa ile General Townshend 26 Nisanda Dicle üzerinde bir Türk istimbotunda buluştular. Townshend bu görüşmede elindeki bütün silah ve cephane ile 1 milyon İngiliz lirası karşılığında kendisinin ve adamlarının Basra'ya dönmesine müsaade edilmesini teklif ettiyse de Halil Paşa İstanbul'dan gelen kati emirle bunu kabul

⁵⁸ İstanbul'daki bu cenaze merasiminin ayrıntıları için bkz. Pertev Demirhan, *age.*, s. 230, 231 ve Krethlow, *age.*, s. 529, 530.

⁵⁹ Kristian Coates Ulrichsen, *The First World War in the Middle East*, London 2014, s. 136. İngilizler Kut muhasarası sırasında dünya savaş tarihinde ilk defa olarak muhasara altındaki şehre havadan işe ulaştırmaya da çalışmışlardı. Ancak az miktarda ve çoğu zaman Türk tarafına da düşen bu havadan ikmal denemeleri muhasaranın etkisini kıramamıştı. Bkz. Neulen, *age.*, s. 219 ve Erhan Çifci (Hazırlayan), *Kut'ül-Amare Kabramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları*, Timaş yayınları, İstanbul 2015, s. 158.

etmedi.⁶⁰ Bunun üzerine İngiliz General, Halil Paşa'ya hitaben 29 Nisan tarihli bir mektup kaleme aldı ve beraberindekilerle birlikte teslim olma kararını bildirdi. 29 Nisan 1916'da Kut'ül Amare Osmanlı birliklerince teslim alındı.⁶¹ şehrin teslim alınmasından sonra Kut'taki yaralı ve hasta İngiliz esirlerin İngilizlerin elindeki Türk esirlere karşılık, bir gemiyle Basra'ya gitmelerine müsaade edildi. General Townshend'in niyeti İstanbul üzerinden Londra'ya gönderilmesi yönündeydi, fakat bu isteği yalnızca İstanbul'la sınırlı kaldı.⁶² Kut zaferinden sonra gerçekleştirilen esir değişiminde yaralı İngiliz askerlerinin serbest bırakılmasına karşılık 1600 Türk esiri serbest bırakılmıştı.⁶³

Türklerin Kut'u teslim almalarıyla birlikte toplam 13.330 İngiliz ordusu mensubu Türk esaretine girmişti. Bunlardan 476'sı subay olup, bu subaylardan da 272'si İngiliz 204'ü de Hintli idi. Geriye kalan esirlerin dağılımı ise şu şekilde idi: 2592 İngiliz askerine karşı 6988 Hint askeri ve bunlara ilaveten de 3248 kişilik savaşçı olmayan, yardımcı personel. Bu teslim olma hadisesi İngilizlerin askeri tarihinde pek görülen bir durum değildi. Bu hadiseden evvel bu olayla karşılaştırılabilecek tek olay 1783'te Kuzey Amerika'da, York Town'un teslimi sırasında İngilizlerin verdikleri esirlerdi.⁶⁴ Öte yandan 1916'dan sonrasına ilişkin bir karşılaştırma ise 1941 yılı Aralık ayında Singapur'un İngilizlerin elinden çıkmasında verdikleri esir sayısıyla yapılabilir.⁶⁵

Kut yenilgisi İngilizlerin şark'ta tattıkları en ağır mağlubiyetlerden birisi olmuştur. Sırf Kut'un muhasarasını kırmak için Ocak ayından Nisan ayına kadar giriştikleri kurtarma taarruzlarında 23.000 (ölü ve yaralı) kayıp vermişlerdi.⁶⁶ Bunlara ilaveten beş aylık muhasara süresinde Kut'ta da 4.000 İngiliz askeri ölmüştü.⁶⁷

⁶⁰ Çifci, *age.*, s. 159-161. General Townshend'in 28 Nisan 1916'da Kut'taki birliklerine hitaben yayınladığı bildiride Halil Paşa'ya yaptığı teklifin cevabının İstanbul'dan beklendiğini, bu arada Halil Paşa'nın en azından İngilizler için gönderilen ve Türkler tarafından ele geçirilen yiyecek yüklü gemideki malzemelerin İngilizlere dağıtabileceğini de ifade ediyordu. Bkz. Von Kiesling, *age.*, s. 118.

⁶¹ Kut'un ele geçirilişi ve İngiliz general Townshend'in teslim oluşuyla ilgili olarak bkz. Charles V.F. Townshend, *Mezopotamya Seferim. Kurna, Kütülamare ve Selmanpâk Muharebeleri*, çeviren: Gürol Koca, Türkiye İş Bankası yayınları, İstanbul 2012, s. 590-603.

⁶² Kut'ta esir alınan İngiliz general ve subaylar Bursa'daki esir kamplarına gönderilirken Hintli ve Müslüman subaylar Eskişehir ve Konya'ya sevk edildiler. Geriye kalan esir Hintli ve İngiliz askerler ise Ankara-Sivas demiryolu hattında çalıştırıldılar. Bkz. Von Kiesling, *age.*, s. 119, 120.

⁶³ Nuelen, *age.*, s. 220.

⁶⁴ Krethlow, *age.*, s. 530; Neulen, *age.*, s. 219, 220.

⁶⁵ Ulrichsen, *age.*, s. 136.

⁶⁶ Neulen, *age.*, s. 220

⁶⁷ Bu ölen 4.000 kişinin İngiliz ve Hintli askerler arasındaki dağılımı ise şöyle gerçekleşmiştir. Kut'taki İngiliz askerlerin %70'i ve Hint kökenli askerlerin de %50'si kuşatma esnasında ölmüştür. Bkz. Krethlow, *age.*, s. 530.

Goltz Paşa'nın Yerine Gelecek İsim ve Alman-Türk Rekabeti

Goltz Paşa'nın ölümü Irak'taki ve İran'daki askeri operasyonları fazla etkilememiş ve buralardaki faaliyetler aynen devam ettirilmiştir. Bu anlamda VI. Ordu Komutanlığının Kasım 1915'teki temel kararı, yani öncelikle Mezopotamya'daki durumun netleştirilmesi ve ardından İran üzerine yürünmesi hususu, aynen yürürlükte kalmıştı.⁶⁸

Alman Umumî Karargâhı'nda Kut zaferinin sevinci Goltz'un kaybı nedeniyle fazla yaşanmamıştı. Almanların zafer sevincini gölgeleyen bir diğer husus da Goltz'un yerine kimin geleceği meselesiydi. Zira VI. Ordu'nun görev alanını kapsayan bölgelerde Almanlar sadece askeri planlara ve hedeflere sahip değildi, bilakis bundan önemlisi Almanların ekonomik hedefleriydi. Bağdat demiryolunun Basra'ya ve hatta oradan da İran'a uzatılması bir anlamda Irak'ın kaderine bağlıydı. Nitekim daha 22 Nisan 1916'da Alman Umumî Karargâhı siyasi işler şefi Albay von Bartenwerfer'in İstanbul'daki Alman askeri yetkililerine gönderdiği telgrafta, Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn'ın VI. Ordu'nun bir Türk komutasında kalmasına kesin olarak karşı olduğu bildirilmişti. Aynı telgrafta Komutanın bir Alman olması, Almanya'nın Irak ve İran'da sonuca ulaşmamış çıkarları açısından son derece önemlidir, deniliyordu. Bu arada Falkenhayn, Goltz'un halefi olarak Çanakkale'de fonksiyonsuz bir durumda olan Liman von Sanders'i önerdi. Şayet o olmazsa da bir başka Alman olabilirdi.⁶⁹

Fakat Falkenhayn Türk tarafından pek de alışık olmadığı bir cevapla karşılaştı. Enver Paşa, Falkenhayn'ın arzusuna saygı duyduğunu bildirmekle birlikte, bu konuda Türk tarafının da düşüncelerinin dikkate alınmasını rica etmiş ve Kut'taki askeri başarıdan sonra gerek halkın gerekse de ordunun VI. Ordu Komutanlığının Türklerden alınmasını anlayamayacaklarını bildirmişti. Üstelik de yeni gelecek Alman komutanın bölgeye ve oradaki savaş şartlarına yabancılığı da göz önüne alındığında... Öte yandan General Liman von Sanders'in de yerinde kalmasının daha uygun olacağını bildiren Enver Paşa, Alman çıkarlarının korunması maksadıyla VI. Ordu'nun kurmay başkanının bir Alman olabileceğini bildirmeyi de ihmal etmemişti. Bölge üzerindeki Alman etkisinin azalacağından endişe duyan Falkenhayn, Enver'in bu teklifine karşı ne kadar direndiyse de sonunda durumu kabul etmek zorunda kalmıştı.⁷⁰

⁶⁸ Krethlow, *age.*, s. 330.

⁶⁹ Mühlmann, *age.*, s. 81, 82.

⁷⁰ Enver Paşa, von Lossow vasıtasıyla Falkenhayn'a gönderdiği bir başka mesajında "Öyle görünüyor ki Falkenhayn hazretlerinin nazarında benim konumumun ne kadar zorlandığı onun dikkatini pek çekmiyor..." diyordu. Oysa Almanya'nın Osmanlı devleti politikalarında Enver Paşa'nın pozisyonunun korunması ve güçlendirilmesi hayati öneme sahipti. Çünkü bütün ilişki neredeyse Enver Paşa üzerinden yürüyordu. Bkz. Mühlmann, *age.*, s. 82.

Nihayet 4 Mayıs 1916'da Falkenhayn Alman askeri yetkililerine şu telgrafi çekmek zorunda kalmıştı: "Enver Paşa'yı zor durumda bırakmak istemediğimden, bütün olumsuz kanaatlerime rağmen, İran'la ilgili faaliyetlerin VI. Ordu Komutanlığının emrine bırakılmasına razı oldum..." Böylece Almanların da rızası alındıktan sonra Halil Paşa VI. Ordu Komutanı olarak atandı. Halil Paşa'nın tam yetkili olarak atanmasından evvel Enver Paşa'nın Falkenhayn'la 28 Nisan 1916'da yaptığı görüşmede varılan mutabakat gereğince Nisan ayı ortasından itibaren VI. Ordu bünyesinde görev yapmakta olan Yarbay Gerold von Gleich, Halil Paşa'nın kurmay başkanı yapılmıştı. Von Gleich aynı zamanda Irak ve İran'da görev yapan Alman subayların ve Alman gruplarının komutanlığını üzerine alacaktı.⁷¹

İki taraf arasında yapılan pazarlıklarda her ayrıntıya dikkat ediliyordu. Bu bağlamda İran ve Irak'taki Alman diplomatların durumlarının da yeniden düzenlenmesi kararlaştırılmıştı. Müzakerelerde Almanların esas üzerinde durdukları konu, savaş sonrası şartlar göz önünde bulundurularak, İran ve İran'daki operasyonlarda önceliğin ve üstünlüğün kimde olacağı idi. Sonunda Rudolf Nadolny başkanlığında yapılan müzakereler neticesinde VI. Ordu Komutanlığı ve Irak ve İran'daki Alman görevlilerin konumları ayrıntısıyla netleştirildi. Yapılan protokolde dikkat çekici maddelerden birisi de İran'ın toprak güvencesiyle ilgili olan husustu. Buna göre, gerek Berlin ve gerekse de İstanbul'daki hükümetler ne İran'dan ne de İran'ın doğudaki komşularından herhangi bir toprak elde etmeye veya benzer bir siyasi hedef gütmeye çalışmayacaklarını ilan edeceklerdi. İlk etapta Falkenhayn, Enver ve Halil bu hususta anlaştılar. Fakat 21 Temmuz 1916'da Nadolny hazırlanan belgeleri imzalatmak üzere İstanbul'a geldiğinde Enver Paşa'nın fikrini değiştirdiği görüldü. Enver Paşa, anlaşma metnindeki "İran'daki topraklardan vazgeçme" kısmının çıkartılmasını ve de ayrıca anlaşmada askeri ve siyasi meselelerin birbirlerinden bağımsız ele alınmasını istedi. Sonunda Falkenhayn 9 Ağustos Osmanlı devletinin bu yöndeki taleplerine boyun eğdi ve anlaşma 19 Ağustos 1916'da son şeklini alarak yürürlüğe girdi.⁷²

Yukarıda genel hatlarıyla verilmeye çalışıldığı üzere, Goltz sonrası Irak ve İran'daki askeri ve siyasi durum müttefikler arasında sıkı pazarlıklara ve çekişmelere sahne olmuştu. Aslında bu durum sadece bahsedilen bu döneme has bir durum değildi. Savaşın başından sonuna kadar özellikle de askeri personel arasında yaşanan anlaşmazlıklar hemen her alanda kendini göstermiştir. Enver Paşa'nın Mareşal Goltz'u VI. Ordu Komutanı olarak atamasının altında yatan sebeplerden birisinin de taraflar arasında yaşanan gerginlikleri Irak ve İran operasyon bölgesi özelinde çözmesi beklentisiydi. Nitekim Alman ve Türk subaylar arasındaki çekişmenin bir benzerini Goltz'un kendisi daha cepheye

⁷¹ Mühlmann, *age.*, s. 83.

⁷² Krethlow, *age.*, s. 531, 532.

gelir gelmez Nureddin Bey'le yaşamış ve durum Nureddin'in Ocak 1916 ortasında görevden alınmasıyla neticelenmişti.

Birbirinden farklı iki kültürün mensuplarının herhangi bir ön hazırlık yapılmadan ortak bir savaşı idare etmeye çalışması hiç de kolay olmamıştı. Yüzyılların getirdiği önyargılar ve toplumsal hafızada yer etmiş tortular savaş şartlarının getirdiği zorluklarla kolayca gün yüzüne çıkabiliyordu. Dolayısıyla bir taraf kendisini “yüksek Alman kültürünün”, “teknolojisinin”, “eğitiminin” mensubu/temsilcisi olarak görüyor ve de her bakımdan kendinden “geride”, “zayıf”, “fakir”, “eğitimi düşük” bir millete/Türklerle “yardım/destek” için geldiğini düşünüyordu. Sonuç itibarıyla karşı tarafın her denileni yapan, edilgen bir varlık olmasını bekliyordu. Türk tarafında ise bazı Almanların “kendini beğenmiş”, “sömürge efendisi” gibi bir takım davranışlarına şahit olundukça, bu müttefikliğin memleketlerine faydadan ziyade zarar vereceği düşüncesi gittikçe hâkim oluyordu. Türkiye Almanya'nın sömürgesi mi olacaktı? Müttefik ülke askerleri arasındaki bu ve benzeri sebeplerden kaynaklanan birçok sürtüşmenin, anlaşmazlığın örneklerine diğer cephelerde ve alanlarda olduğu gibi Irak Cephesi'nde, VI. Ordu bünyesinde görev yapan Türk ve Alman subaylar arasında da sıkça rastlanmıştır.⁷³

Benzer veya daha başka sebeplerden Almanlarla Avusturyalılar arasında ve hatta Almanların kendi aralarında da savaş boyunca ciddi boyutlara varan çekişmelerin ve rekabetlerin yaşandığı da bir gerçektir.⁷⁴ Örneğin Liman von Sanders'e karşı Türkiye'deki çoğu Alman subayının tavır alması olayı gibi. Hatta bu karşıt tavır 1915 ortalarında Alman Genelkurmayı'nca da onaylanmış ve Liman Paşa'nın yerine Colmar Freiherr von der Goltz'un görevlendirilmesi söz konusu olmuştu. Çanakkale muharebelerinin ortasında yaşanan bu gelişme Enver Paşa'nın itirazıyla akamete uğratılmıştı.⁷⁵

⁷³ Meselenin psikolojik, kültürel, ekonomik, eğitimsel ve yönetsel gibi bir takım nedenlere dayandığını bir takım örneklerle anlatan bir analiz için bkz. Hans Werner Neulen, *age.*, s. 181-189.

⁷⁴ Özellikle Osmanlı devletindeki Alman-Avusturya rekabetine dair hadiseler için bkz. Alexander Will, *Kein Griff nach der Weltmacht. Geheime Dienste und Propaganda im deutsch-österreichisch-türkischen Bündnis 1914-1918*, Köln, 2012.

⁷⁵ Alman subaylar Liman von Sanders'in sert komuta tarzından ve birçok Alman komutanı görevden almasından oldukça rahatsız olmuşlardı. Bu anlamda şikâyetler artınca Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn'ın 25 Temmuz 1915'te Osmanlı Genelkurmayı'na bildirdiğine göre, *Kaiser* II. Wilhelm Liman von Sanders'i Alman Genelkurmayı'na çağırarak Çanakkale'deki durumla ilgili kendisinden bilgi alacaktı. “*Şayet Liman ikna edici olursa*” İstanbul'a dönmesine müsaade edilecekti. Falkenhayn bu arada Liman Paşa'nın yerine iki isim öneriyordu: Goltz Paşa ve Liman'ın kurmay başkanı Albay Bronsart von Lossow. Enver Paşa bu görev değişikliğine karşı olduğunu bildirdi, fakat illa bu değişiklik olacaksa bile Goltz'u kesinlikle istemediğini bildirdi. Enver Paşa'ya göre Goltz bu görev için fazla yaşlıydı. Olacaksa von Lossow olabilirdi, zira o da Liman Paşa gibi enerjik, yırtıcı, kararlı ve de diğerlerinden çok daha zeki idi. Enver Paşa'nın bu

VI. Ordu Komutanı olarak çok geniş yetkilerle atanan Goltz'un Irak ve İran'daki bütün operasyonlardan sorumlu olduğu daha önce belirtilmişti. Buna rağmen başlangıçta atlanan bazı detaylar Alman ve Türk yetkililer arasında sorunlar yaşanmasına neden oluyordu. Bunlardan en önemlilerinden birisi Goltz'u istifanın eşişinden döndürmüştü. 1916 yılı Ocak ayında yaşanan bu hadise Bağdat'taki sivil idare yetkileri ile Goltz'un askeri yetkilerini tartışma konusu haline getirmiş ve konu Enver Paşa ile Goltz'un karşı karşıya gelmelerine kadar varmıştı. Söz konusu hadisede Goltz'un, Osmanlı idari yapısı gereği o sırada Irak Cephesi Kumandanlığı yanında Bağdat valiliğini de üzerinde bulunduran Nureddin Bey'in Bağdat'tan sürdüğü Rumlardan bazılarını kendi yanına, korumasına almaya kalkışmasıyla patlamıştı. Ardından olaya İstanbul'daki Alman ve Yunan elçileri de dâhil olunca, Enver Paşa da konuya müdahale etmek durumunda kalmıştı. Enver Paşa bunu, "*sadece Türk devletini ilgilendiren bir i meseleye*" haksız bir müdahale olarak değerlendirmiş ve Goltz Paşa'ya da bir daha benzer bir durumun meydana gelmesinden kaçınmasını salık vermişti.⁷⁶

Nureddin Bey'le yaşanan sorunlarla ilgili Hans von Kiesling'in değerlendirmesi de Alman subayların Türk meslektaşlarına dair bakış aıların yanıtan bir örnek olması bakımından önemlidir. Von Kiesling:

"O zamanki [Birinci Dünya Savaşı sırasında] Türk komutanları son derece enerjikti. Fakat bu enerjileri taktik ve operasyonel anlayışla birleşmemişti. Nureddin de (Birinci) Dünya Savaşı'nda Türk ordusunun başında yer alan birçok yetersiz askerlerden birisiydi. Bu arada o (Nureddin) son derece kuvvetli bir özgüvene sahip olduğundan Feldmareşal'in varlığını kendi emir verme yetkisine karşı rahatsızlık verici bir durum olarak görüyordu. Askeri olarak emirlere uymak zorunda olduğundan bu sefer Mareşal'in işlerini siyasi alanda zorlaştırmanın yollarını arıyordu. Zira kendisi Bağdat Valisi olarak vilayettede en yüksek sivil yönetici konumundaydı... Bu durumsa ağır çekişmelerle sonuçlanıyordu."⁷⁷

Aşlında Goltz daha 1914 Kasımında, İstanbul'a ilk geldiği sırada havadaki gerginliğin kokusunu almıştı. Mektuplaşmayı ve yazmayı çok seven Goltz'un, bir mektubunda "*Türkler, Almanların kendilerini savaşın içine çektiklerini ve bunun da bedelini ödediklerini düşünüyorlar*" diyordu. Bağdat'tan şubat 1916'da yazdığı bir

tavrı zerine Almanlar Liman Paşa'yı şimdilik yerinde bırakma kararı almışlardı. Bkz. Krethlow, *age.*, s. 482, 483.

⁷⁶ Bu vesile ile Goltz kendi yetkilerini gündeme getirmiş, Enver Paşa buna cevap vermiş, ardından Goltz "*görenden affını*" istemiş ancak mesele bir şekilde orta yolda buluşularak halledilmişti. Bkz. Von der Goltz, *age.*, s. 444-446.

⁷⁷ Von Kiesling, *age.*, s. 92.

mektupta ise “Biz buraya dost ve kurtarıcı olarak geldik, fakat bize çevrilen bakışlardan anlaşılıyor ki onlar bizi istilacı olarak görüyorlar.”⁷⁸

Nureddin’in görevden alınmasıyla azalmış görünen sorunlar Goltz’un ölümü ve ardından Halil Paşa’nın VI. Ordu Komutanlığına getirilmesiyle daha da artmış görünüyor.

Örneğin Yarbay von Gleich, Osmanlı ve Alman askeri yetkililerinin aldıkları karar gereğince Halil Paşa’nın yanında VI. Ordu kurmay başkanı olarak atanmıştı. Ama Von Gleich kendisini Türkler tarafından dışlanmış hissediyor, kurmay başkanlığını da “sözde vazife” diye tanımlıyordu. Çünkü yapılacak hiçbir operasyona etkide bulunamıyordu. Halil Paşa yavaş yavaş bütün Alman subaylarını yanından uzaklaştırıyordu. Örneğin Halil Paşa’nın, Osmanlı birliklerine komuta edecek olan Herzog zu Mecklenburg’un Türk üniforması giymesini istemesi de krize sebebiyet vermişti. Nitekim bu isteği kabul etmektense görevi bırakmayı tercih eden zu Mecklenburg, Haziran sonunda Falkenhayn’dan oradaki özel görevinin sonlandırılmasını istemişti. Zu Mecklenburg Halil Paşa’nın bu emrini “bitmek tükenmek bilmeyen Türk keyfiliği” olarak değerlendiriyordu.⁷⁹

Yukarıda verilen birkaç örneği çok daha çeşitlendirmek mümkündür. Fakat bu yazının sınırlarını zorlamamak adına daha fazla detaya girilmeyecektir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Almanlar, Türk subaylarının kendilerine karşı olan isyankâr davranışlarında Çanakkale ve Irak’ta İngilizlere karşı kazandıkları zaferin büyük etkisi olduğunu düşünüyorlardı. Birçok yerde geçen bu tespitin doğruluk payı olsa gerekir, zira İttihatçıların orduda gerçekleştirdiği yeniden yapılandırma süreci sonucunda eski kadroların ordudan uzaklaştırılmalarıyla komuta kademesinde geniş bir alan açılmıştı. Dolayısıyla bu ortamda düşük rütbelerine rağmen yüksek komuta kademesine getirilen bu genç ve hırslı subaylar kuşağı kazanılan zaferlerle ve edinilen tecrübelerle özgüvenlerini ve milliyetçi duygularını zirveye çıkartmış olmalıydılar. Bu zaferler Balkan Savaşları’nda yaşanan hezimetin Osmanlı ordusundaki olumsuz etkilerini unutturduğu gibi Milli Mücadele’ye girişecek genç subay kadrosu için de en önemli moral-motivasyon kaynağı olmuştur, diyebiliriz.

Bir Alman Gazetesinde Kut’ül Amare Zaferine Ait Haber: “Kut’ül Amare Düştü”

İngilizlerin Kasım 1914’te başlayan Irak harekâtının ilk baştaki temel motivasyonu her ne kadar İran’daki petrol tesislerini korumak olsa da Irak’a asker çıkartmalarında rol oynayan bir başka etken de bölgedeki İngiliz prestijini

⁷⁸ Goltz’un bu yöndeki şikâyetleri üzerine Von Lossow’un çözüm önerisi oldukça pratikti(!): “Şayet gerekirse dik kafalılardan birisini vurdurun ekselansları!” Bkz. Krethlow, *age.*, s. 515

⁷⁹ Krethlow, *age.*, s. 532.

korumaktı. Nitekim Hindistan'dan hareket eden Hintli askerlerle dolu gemilerin hedefi aslında bu askerleri Mısır üzerinden Fransa'ya götürmekti. Fakat yarı yolda alınan bir emirle 6. Bölük rotasını Basra Körfezi'ne çevirdi ve böylece İngilizlerin 1914 yılı Kasımında başlayıp 1918 Kasımında Musul'un işgaliyle sonuçlanacak Irak harekâtı gerçekleşmişti.⁸⁰ İlerleyen süreçte İngilizlerin Çanakkale'deki durumları kötüleştiçe Bağdat'ın alınması genel savaş stratejisi içinde gittikçe daha önemli bir hal almaya başlayacaktı. Öyle ki Basra Körfezi'yle olan ikmal mesafesinin uzamış olmasına rağmen İngilizler kolayca ulaştıkları Kut'ül Amare'den sonra Bağdat'ın da mevcut kuvvetlerce alınabileceğine inanmaya başlamışlar ve Bağdat'ın alınmasının İslam dünyası üzerindeki muhtemel etkisine gittikçe daha fazla önem verir olmuşlardı.⁸¹ Bu arada İngiliz kamuoyu da gazeteler yoluyla Bağdat'ın alınması konusunu daha fazla gündemine alıyordu. Kut'ül Amare'de General Townshend'in aylar süren direnişine ilişkin haberler gittikçe kahramanlık hikâyeleriyle süslenir olmuştu. Dolayısıyla Avrupa savaş sahnesinden binlerce km uzaktaki gelişmeler İngiliz kamuoyu açısından da tam manasıyla bir prestij meselesi haline gelmişti.⁸²

İngiliz kamuoyu gibi Alman kamuoyu da Çanakkale'den sonra Kut'ül Amare'de İngilizlerin tarihlerinde o güne kadarki en küçültücü mağlubiyeti almalarına büyük önem vermişler ve meselenin Şark'ta, İslâm dünyasında ve genel savaş içindeki konumuna vurgu yapmayı ihmal etmemişlerdi. Bu noktada Almanya'nın savaş başındaki planlarının Fransız savunma hatlarında akamete uğramış olmasının getirdiği moralsizliğe Çanakkale'den sonra Kut'ül Amare galibiyeti çok iyi gelmiş olmalıydı. İşte aşağıda 1 Mayıs 1916 tarihli *Frankfurter Zeitung* gazetesinde çıkan yazı, denilebilir ki tam da bu arka planla kaleme alınmıştır.⁸³

Gazetede “*Kut'ül Amare Düştü*” üst başlığı ve “*İngiltere'nin Gücüne Yok Edici Bir Darbe*” alt başlığı ile verilen haberde muhabirin ismi verilmemiş olup, yalnızca 29 Nisan 1916, *Konstantinopol* bilgisiyle yetinilmiştir. Bu haber-yorum yazısının ilk paragrafı şöyledir:

“Kut'ül Amare düştü, 13 300 kişi esir edildi. Türk silahı/ordusu için dünya çapında öneme sahip bir zafer, savaşarak kazanıldı. Daha dün İngilizler serbest bırakılmaları için pazarlık yapıyor ve 1 milyon sterlinlik teklifte bulunuyorlardı.

⁸⁰ Ulrichsen, *age.*, s. 122.

⁸¹ Ulrichsen, *age.*, s. 132.

⁸² İngiltere'deki kamuoyunun Irak harekâtı ve Kut'ül Amare muhasarasına ilişkin tepkilerini ele alan bir çalışma için bkz. Nadia Atia, *World War I in Mesopotamia*, I. B. Tauris, London, New York 2016, s. 108-123.

⁸³ *Frankfurter Allgemeine Zeitung* gazetesi tarafından 1 Mayıs 2016'da yayınlanan bu yazı 1 Mayıs 1916 tarihli *Frankfurter Zeitung* gazetesinden aynen alınmıştır. Bkz. <http://www.faz.net/aktuell/politik/der-erste-weltkrieg/historisches-e-paper/frankfurter-zeitung-01-05-1916-kut-el-amara-gefallen-13990606.html> (Erişim Tarihi 04.08.2016, 11:20)

Ayrıca ellerindeki bütün topları, silahları da teslim edeceklerdi. Bu tamamen İngiliz zihniyetini temsil eden teklifin, Türkler tarafından gururla reddedildiğini söylemeye lüzum yoktur.”

Haberin devamında İngilizlerin General Townshend komutasında Bağdat'ı almak için harekete geçtiklerini, ancak Ktesiphon'da [Selman-ı Pak] yenilgiye uğradıklarını ve ardından geriye kalan askerleriyle çabucak Kut'ül Amare'ye çekildikleri bildiriliyordu. 5 Aralık'tan itibaren Kut'taki İngiliz askerlerini kurtarmak için sürekli yeni birlikler gönderildiğini, ancak hepsinin Türk silahı karşısında ağır yenilgiye uğradığını haber veren gazete, İngiliz destek kuvvetlerinin sadece Nisan ayındaki çatışmalarda 18 ila 20.000 arasında kayıp verdikleri bilgisini de habere eklemiş. İngilizlerin bu kadar kaybı göze alarak ve her ne pahasına olursa olsun Kut'taki birliklerini esir düşme zilletinden kurtarmaya çalıştıklarını ifade eden gazete, bu zilletten kurtulmak için İngilizlerin birbiri peşi sıra yeni komutanlar atadıklarını, fakat buna rağmen cesur Türk askeri karşısında tıpkı Çanakkale'de olduğu gibi yenilgiye uğradığını bildiriyor.

“İngiltere, bu kadar büyük fedakârlığın neye yarayacağını son derece farkındaydı. Çanakkale'de giriştiği operasyonda düştüğü perişan durumun ardından doğudaki prestiji daha fazla düşemezdi. Kut'ül Amare'nin düşüşü rüzgârdan daha hızlı şekilde Arabistan'daki, İran'daki, Afganistan'daki ve her şeyden önce Hindistan'daki kabileler/topluluklar arasında yayılacak ve İngilizlerin, bu daha önce eşi benzeri duyulmamış yenilgisi bütün halklara müjdelenecek. Kut'ül Amare (zaferi)'nin önemi sadece esir edilen 13.300 kişiden ileri gelmiyor, bilakis İngiltere'nin (kuşatma altındaki askerlerini) kurtarmak için her şeyini, bütün imkânlarını ortaya koymasına rağmen bundan bir sonuç alamamasında yatıyor. Türkiye'nin askeri gücü karşısında yeniden boyun eğmek zorunda kalan İngiliz gücüne uzak doğu dünyası önünde bununla yok edici bir darbe indirildi. Bütün bunların yanında Kut'ül Amare yenilgisi Bağdat'ın alınması ve sonrası üzerine yapılmış uzun vadeli İngiliz planlarının çökmesine de işaret etmektedir. (İngilizlerin) Büyük planı olan Suriye ve Mezopotamya üzerinden Hindistan'la Mısır arasında bir kara bağlantısı kurma düşüncesi de artık iflas etmiş olarak görülmelidir.

Ama Türkiye açısından bu zaferin büyük anlamı iki yönlüdür: Birincisi, önemli sayıdaki kuvvetleri serbest kaldı. Bunların nerede kullanılacaklarını bekleyip göreceğiz. Bu birlikler İngilizlerin Irak'tan tamamen sökülüp atılmasında kullanılabilir. Veya İngilizlerin bu cerahat bağlamış ve gücünü tüketen yarasının açık bırakılması belki de genel durum için daha iyidir. Rusların Kırmanşah üzerine gitmeleri Kut'ül Amare düşmediği müddetçe aslında büyük bir tehlikeydi, çünkü bu kuvvet Bağdat'a ve Kut'ül Amare'nin geri hatlarında savaşan birliklere yönelmişti. Buna rağmen son zamanlarda Ruslar'ın Bağdat yönünde daha fazla ilerleme konusunda hiç de aceleci davranmadıkları görülüyordu. Onlar Bağdat'a gitmektense İsfahan'ı işgal etmeyi seçtiler. Siyasi olarak bu anlaşılır bir durumdur. Zira Ruslar Bağdat'ın üzerine yürümekle

sadece ama sadece İngiliz çıkarlarına hizmet etmiş olacaktı. İngiltere ile Ruslar arasında İran üzerine olan karşıtlık ortadan kalkmış değil ve bunun düzeleceği de yoktur. Bu yüzden de Ruslar Kut'ül Amare'deki İngiliz yenilgisine sessizce sevineceklerdir. Çünkü bu yenilgiyle İran üzerindeki İngiliz planları da iflas etmiş oldu.

Elde edilen zaferin özel bir anlamı da bunun, İmparatorluğun doğu kısmında elde edilmiş olmasıdır. Bu zafer Türk ordusunun gücünü ve becerisini yeniden ispatlamış ve bu sayede de Türkiye'nin Arap kabileleri/aşiretleri nezdindeki konumunu önemli ölçüde yükseltmiş ve düzeltilmiştir. Ayrıca bu zafer Kafkaslarda meydana gelecek gelişmeler üzerinde de etkili olacaktır.”⁸⁴

Burada verilen gazete haberinde dikkat çeken bazı hususlara değinmek gerekir sanırım. Her şeyden önce bu gazete haberi Kut'ül Amare zaferinin o anki askeri, siyasi, bölgesel ve dünya ölçeğindeki anlamını özlü surette ortaya koyması bakımından önemlidir. İkinci bir hususta, bu analiz içerikli haber yazısında tamamen Türkiye'nin askeri gücünün ön plana çıkartılmış olması ve bu zaferin sadece bir Türk zaferi olarak vurgulanmasıdır. Oysaki bu başarıda VI. Ordu Komutanının bir Alman olması yanında başka birçok teknik ve personel desteğiyle Almanların da katkıları söz konusuydu. Bundan maksat ne olabilirdi? Muhtemelen Almanya içinde Türklerle ittifaka halâ şüpheyle bakan bazı kesimlere Türkiye'nin Almanya'nın sırtında bir yük olmadığını gösterme arzudur. Üçüncü bir husus ise Kut'ül Amare zaferinin İslâm dünyasında ve doğu halkları nezdinde uyandıracakı etkiye yapılan vurgudur ki, bu savaşta Almanya, İtilaf Devletleri'nin sömürgelerini ayaklandırmayı temel savaş stratejilerinden birisi olarak uygulamaya koymuş olduğundan, bu yönde zincirleme bir etki beklentisi yazıda açıkça görülmektedir.

Sonuç

Kut'ül Amare'de Osmanlı Ordusunun çok kısıtlı imkânlarla altı aya yakın bir süre boyunca ve de birkaç cephede birden verdiği mücadele belki genel harbin sonucunu değiştirmemiştir, fakat İngilizlerin Çanakkale'den sonra Osmanlı devletini bir hamlede savaş dışına itme çabasını başarısızlığa uğrattığı bir gerçektir.

Alman Mareşal von der Goltz'un 72 yaşında, Alman ordusundan emekli olduktan sonra, aktif bir görevi kabul etmesi ve İstanbul'dan bile 2500 km uzak mesafede zaman zaman cephe hattında düşmanın ateş menziline girecek kadar kendini askerlik vazifesine vermesi başlı başına asker psikolojisini anlamak açısından ilginç bir durumdur. Goltz Paşa o yaşına rağmen Almanya'nın menfaatleri gereği her türlü konfordan azade bir coğrafyada Irak ve İran'ı içine

⁸⁴ Aynı yer.

alan geniş kapsamlı operasyonları yönetmeye çalışmış, ardından da Hindistan'a düzenlenecek askeri harekâtın gerçekleşmesi için planlar yapmıştı. Fakat Goltz'un 20. Yüzyılın Büyük İskender'i olma hayalleri (ki Almanya'da birçok kişi kendisinin bu konudaki planlarıyla istihza etmekten geri kalmıyorlardı) Bağdat'ta yakalandığı tifüs virüsü ile son bulmuştur. Aslında Goltz'un kendisi de emrine verilen ordunun gücünün farkındaydı. Nitekim o, başında bulunduğu orduya "VI. Ordu" denmesinin sebebini İngilizler ve Ruslar üzerinde oluşturulmak istenen algıya bağlıyor ve o, "6. Ordu" ismini "stratejik korkuluk" olarak tanımlıyordu. Zira ona göre, kimse zayıf bir Kolordunun başına Mareşal seviyesindeki bir Alman komutanın atanmasını ummazdı.⁸⁵

Kut'ül Amare zaferinin en önemli sonuçlarından birisi bu zafer sonrasında İngilizlerin Ortadoğu'daki imajının büyük hasar almasıydı. Buna karşın Türklerinki ise artmıştı. Çanakkale'nin hemen peşinden Irak'tan gelen bu yeni zafer haberinin etkisi derin olmuştu. Nitekim daha bir sene önce Doğu Anadolu'da, Kafkas Cephesinde Ruslara karşı alınan mağlubiyetin getirdiği olumsuz hava bir anlamda etkisini yitirmişti. 1916 yılının ilk aylarında alınan bu zaferlerle İslâm dünyasının ayaklandırılması ve sömürgeci İtilaf Devletleri'ne karşı Müslümanların harekete geçirilmesi projesi yeni bir ivme ve moral kazanmıştı. Öyle ki bu aşamada Bağdat gibi eski bir hilafet merkezinin Osmanlı'nın elinden çıkması, uygulamada olan Panislamcı politikaların erken bir tarihte son bulması anlamına gelebileceği gibi, Osmanlı devletinin de daha erken bir tarihte savaştan çekilmesine yol açabilirdi. Bu anlamda bu galibiyet, tıpkı Çanakkale zaferi gibi, savaşın uzamasına yol açmıştır.

Yukarıda da değinildiği üzere, Çanakkale zaferiyle özgüvenlerini kazanan genç Osmanlı subayları Kut zaferiyle bu özgüvenlerini perçinlemişlerdi. Bu durum ise başından beri zaten sorunsuz olmayan Türk subaylarıyla Alman subayları arasındaki çatışmanın daha da derinleşmesine yol açmış görünmektedir. Zaten Goltz'un VI. Ordu'nun başına geçirilme sebeplerinden birisi de bu uyumsuzlukları gidermekti. Goltz'un Nureddin Bey'le yaşadığı anlaşmazlıklar, Nureddin Bey'in Irak cephesi komutanlığından alınmasıyla sonuçlanmıştı. Halil Bey'le Goltz arasında ise bu türden anlaşmazlık pek görülmedi. Goltz'un ölümünden sonra ise Türklerle Alman subaylar arasındaki sorunlar artarak devam etti.

Alman subaylarla Türk subaylar arasında yaşanan sorunların daha geniş ölçekli Almanya ile Osmanlı devleti idarecileri arasında da bir nüfuz rekabeti şeklinde görülüyordu. Nitekim Kut zaferinden sonra Osmanlı devleti, VI. Ordu Komutanlığını bir Türk subayına vererek İran üzerinde Almanya ile yaşanan

⁸⁵ Krethlow, *age.*, s. 504.

nüfuz mücadelesini kendi lehine çevirmiş ve Almanya'yı bu bölgede bir anlamda ikinci plana itmiştir.

İngiltere, savaşın ilk iki yılında düzenli birliklerle yıkmayı başaramadığı Osmanlı devletini asimetrik savaş unsurlarıyla, Şerif Hüseyin isyanı örneğinde olduğu gibi, zayıflatma çabalarına ağırlık vermiştir.

Her ne kadar bu zaferin üzerinden bir yıl bile geçmeden Bağdat İngilizlerin eline geçmiş ve Irak ve İran üzerinden Hindistan'a müdahale etme planları büyük ölçüde akamete uğramışsa da Almanların Osmanlı devletiyle yaptıkları ittifaktan hedefledikleri temel amaçlardan birisi büyük ölçüde gerçekleşmişti. Bu anlamda Avrupa'daki savaş yükünü Avrupa dışı cephelere yayarak İtilaf devletlerinin Avrupa'daki cephelerde bulunan asker sayısını azaltma planı büyük ölçüde gerçekleşmiş görünmektedir. Nitekim Irak'ta 1914 Kasımında birkaç bin kişiyle başladıkları harekâtı İngilizler 1918 yılı ortalarında 600.000 kişiyle tamamlamak durumunda kalmışlardı.⁸⁶ Sonuçta savaşın nihai kaderini belirleyecek olan Avrupa'daki cephelerde alınacak sonuçlardı. Daha doğrusu nihai netice Almanya'nın galip gelip gelmemesine bağlıydı. Osmanlı devletinin Almanya'nın yenildiği bir savaşta zaten İngiltere, Fransa ve ABD gibi dünya güçlerine karşı tek başına direnmesi ve savaşını sürdürmesi çok da mümkün olmazdı.

Kaynakça

- ALKAN Necmettin (2017) "Almanların Gözünde Kütü'l Amâre Savaşı ve Zaferi", *Kütü'l Amâre. Olaylar, Hatıralar, Raporlar*, hazırlayanlar: Mehmet Yaşar Ertaş, Hacer Kılıçaslan, içinde, Kronik yayınları, İstanbul, s. 93-123 (3. Baskı)
- ATABAKI Touraj (editör) (2010) *İran ve I. Dünya Savaşı. Büyük Güçlerin Savaş Alanı*, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul
- ATIA Nadia (2016) *World War I in Mesopotamia*, I. B. Tauris, London, New York
- AVCI Orhan (2004) *Irak'ta Türk Ordusu (1914-1918)*, Vadi yayınları, Ankara
- ÇİFCİ Erhan (Hazırlayan) (2015) *Kütü'l-Amare Kabramanı Halil Kut Paşa'nın Hatıraları*, Timaş yayınları, İstanbul
- DEMİRHAN General Pertev (1960) *Generalfeldmarschall Freiherr von der Goltz. Das Lebensbild eines grossen Soldaten*, Göttingen

⁸⁶ Krethlow, *age.*, s. 534.

- İSTEKLİ İ. Bahtiyar (yayına hazırlayan) (2016) *Osmanlı'nın Unutulan Son Zaferi Kütulamâre. Yarbay Mehmed Reşid Bey'in Savaş Günlükleri*, Sultanbeyli Belediyesi yayınları, İstanbul
- KRETHLOW Carl Alexander (2012) *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz Pascha*, Paderborn
- KON Kadir (2013) *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi*, Küre yayınları, İstanbul
- MÜHLMANN Carl (1940) *Das Deutsch-Türkische Waffenbündnis im Weltkrieg*, Leipzig 1940.
- NEULEN Hans Werner (1991) *Adler und Halbmond. Das deutsch-türkische Bündnis 1914-1918*, München
- NOYAN Abdulkadir (1956) *Son Harplerde Salgın Hastalıklarla Savaşların*, Ankara Tıp Fakültesi yayınları, Ankara
- SCHILLING Dr. Victor (1922) "Kriegshygienische Erfahrungen in der Türkei", *Zwischen Kaukasus und Asien Band 2. Jahrbuch des Bundes der Asienkämpfer 1922* içinde, Berlin
- ULRICHSEN Kristian Coates (2014) *The First World War in the Middle East*, London
- VELTZKE Weit (2014) "Die Orientexpedition Klein im Spannungsfeld der Mächte", *Playing Lawrence on the Other Side. Die Expedition Klein und das deutsch-osmanische Bündnis im Ersten Weltkrieg* içinde, Herausgegeben von Veit Veltzke, Berlin
- VON DER GOLTZ Generalfeldmarschall Colmar Freiherr (1929) *Denkwürdigkeiten*, bearbeitet und herausgegeben von Friedrich Freiherr von der Goltz/ Oberst a. D. und Wolfgang Foerster/ Oberarchivrat am Reichsarchiv Oberstleutnant a. D., Berlin
- VON KIESLING Hans (1922) *Mit Feldmarschall von der Goltz Pascha in Mesopotamien und Persien*, Leipzig
- ÖZCAN Ahmet (2017) "Kûtü'l Amâre Zaferini Tarihe Yazmak: 'Kûtü'l Amâre Hakkında Yazılmış Türkçe Metinler Üzerine Bir Deneme'", *Kûtü'l Amâre. Olaylar, Hatıralar, Raporlar*, hazırlayanlar: Mehmet Yaşar Ertaş, Hacer Kılıçaslan, içinde, Kronik yayınları, İstanbul, s.161-172 (3. Baskı)
- (2018) "Unutulan Cephede Unutulmayan Hatıralar: Irak ve Kutül'-Amâre Hatıraları Üzerine Bir Deneme", *Türkiye Günlüğü* dergisi Güz 2018, sayı 136 içinde, s. 188-201
- TOWNSHEND Charles V.F. (2012) *Mezopotamya Seferim. Kurna, Kütulamare ve Selmanpâk Muharebeleri*, çeviren: Gürol Koca, T. İş Bankası yayınları, İstanbul

WELSCH Major Otto (1928) “Die Entsatzversuche und der Fall von Kut el Amara”, *Der Asienkaempfer* içinde, Nr. 11, 10. Jahrgang, 1. November

WILL Alexander (2012) *Kein Griff nach der Weltmacht. Geheime Dienste und Propaganda im deutsch-österreichisch-türkischen Bündnis 1914-1918*, Köln

YEŞİL Fatih (2017) “Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar”, Osmanlı Askeri Tarihi. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918 içinde, editör: Gültekin Yıldız, Timaş yayınları, İstanbul

YORULMAZ Naci (2018) *Büyük Savaşın Kara Kutusu. II. Abdülhamid'den I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Silah Pazarının Perde Arkası*, çeviren: Yusuf Selman İnanç, Kronik yayınları, İstanbul.

İnternet Sayfası:

<http://www.faz.net/aktuell/politik/der-erste-weltkrieg/historisches-e-paper/frankfurter-zeitung-01-05-1916-kut-el-amara-gefallen-13990606.html>
(Erişim Tarihi:04.08.2016)